

**” Immò ego vult habere aliquid res, dic latinè
with you”: Koodinvaihtoa varhaismodernissa
englantilaisessa koulunäytelmässä**

Sivuaineen tutkielma
Turun yliopisto
Kieli- ja käännöstieteiden laitos
Latinalainen filologia
Helmikuu 2012
Aleksi Mäkilähde

TURUN YLIOPISTO

Kieli- ja käännöstieteiden laitos / Humanistinen tiedekunta

MÄKILÄHDE, ALEKSI: ”Immò ego vult habere aliquid res, dic latinè with you”:
Koodinvaihtoa varhaismodernissa englantilaisessa koulu-
näytelmässä

Sivuaineen tutkielma, 58s.

Latinalainen filologia

Helmikuu 2012

Tutkielmani aiheena on Canterburyn katedraalikoulun oppilaiden 1670-luvun puolivälissä esittämä koulunäytelmä, joka löytyy käsikirjoituksesta Lit.Ms.E41 (Canterburyn katedraalin arkisto). Tämä käsikirjoitus sisältää koulun oppilaiden ja opettajakunnan laatimia puheita, runoja ja näytelmiä, jotka on kirjoitettu latinaksi, kreikaksi, englanniksi tai näiden kielten yhdistelmillä. Selvitän tutkielmassani, millaisia syntaktisia piirteitä ja pragmaattisia merkityksiä tässä yhdessä näytelmässä esiintyvällä koodinvaihdolla latinan ja englannin välillä on.

Teoreettinen viitekehükseni sisältää teoriaa ja aiempia tutkimuksia koodinvaihdosta ja monikielisydestä, yleistä pragmaattista teoriaa sekä Brownin ja Levinsonin (1987) kohteliaisuusteorian. Koska koodinvaihdon tutkimus on vielä melko uusi ja monimuotoinen ala, käsittelen työssäni useita metodologisia ratkaisuja monikielisen tekstin analysoimiseen. Oma metodini yhdistää sekä aineisto- että teorialähtöisiä lähestymistapoja. Tämä tarkoittaa, että tutkin materiaaliani sekä filologisesti ottamalla historiallisen ja kulttuurillisen kontekstin että lingvistiksi ottamalla mukaan pragmaattisen teorian.

Analyysi koodinvaihdon syntaktisista piirteistä osoitti, että yksi puhunnos voidaan tietyssä kontekstissa tulkita sekä koodinvaihdoksi että lainaamiseksi. Tästä syystä esitin tutkielmassani, että jako koodinvaihtoon ja lainaamiseen ei ole tarpeellinen tai edes suotava, jos tutkimuksen pääkohteena ovat monikielisten ilmaisujen merkitykset. Koodinvaihdon funktioiden ja merkitysten osalta esitin, että funktiot voidaan jakaa tilanteisiin eli esimerkiksi genrestä johtuviin, metaforisiin eli pragmaattisia merkityksiä luoviin sekä fasilitatiivisiin eli diskurssia järjestäviin funktioihin. Erityisesti metaforiset funktiot voitiin edelleen jakaa luokkiin sen mukaan, miten kohteliaisuusteoriaan liittyvät muutujat ovat niissä esillä.

Tulosten perusteella voitiin todeta, että etenkin solidaarisuuden ilmaiseminen oli tyypillinen funktio, mutta näytelmässä toista kieltä voidaan käyttää myös esimerkiksi kuulijan loukkaamiseen, valtaerojen esiintuomiseen sekä viestin salaukseen. Valitsemani metodi osoittautui toimivaksi, ja ehdotankin tutkielmassani, että tätä samaa metodologiaa tulisi soveltaa myös muiden diskurssistrategioiden tutkimiseen.

Asiasanat: englannin kieli, kielihistoria, koodinvaihto, koulu, latinan kieli, monikielisyys, näytelmäkirjallisuus, pragmatiikka, uusi aika

Sisällysluettelo

1. Johdanto	1
2. Historiallinen ja kulttuurillinen konteksti	2
2.1. Latinan historia ja asema Britanniassa	2
2.2. <i>Orationes</i> -käsikirjoitus	5
3. Teoreettinen viitekehys	8
3.1. Koodinvaihto	8
3.1.1. Koodinvaihdon syntaktiset piirteet	9
3.1.2. Koodinvaihdon funktiot	12
3.1.2. Koodinvaihto historiallisissa englantilaisissa teksteissä	18
3.2 Kohteliaisuusteoria	21
3.3. Metodi	26
4. Analyysi koodinvaihdosta	28
4.1. Syntaktiset piirteet	28
4.2. Tilanteinen koodinvaihto	31
4.3. Metaforinen koodinvaihto	35
4.3.1. Kasvot	36
4.3.2. Muita funktioita	43
5. Tulokset ja niiden merkitys	45
5.1. Koodinvaihto kontekstissään	45
5.2. Metodologian arviointi	50
6. Yhteenveto	53
Lähdeluettelo	55

1. Johdanto

Rooman valloituksista alkaen latina on ollut merkittävä osa sekä Britannian sosiolingvististä tilannetta että englannin kielen kehitystä suoraan ja epäsuoraan esimerkiksi ranskan kautta. Vaikka latinaa ei käytetty yhtä monipuolisesti kuin englantia tai ranskaa, sillä on ollut keskeinen rooli esimerkiksi uskonnon, koulutuksen ja tieteen kielenä läpi Brittein Saarten historian, ja nykyäänkin latina on arvokas resurssi tieteelliselle terminologialle puhumattakaan näkyvistä vaikutuksista esimerkiksi lainasanoissa. Keskiajalla ja varhaismodernilla ajalla eli uuden ajan alussa yhteisön muodostivatkin ihmiset, joiden kielirepertuaariin kuului useimmiten näistä kielistä vain yksi, mutta suurella osalla kaksi ja joskus jopa kaikki kolme. Puhujien kielellistä repertuaaria ja kompetenssia ei tule liioitella etenkään saavuttaessa varhaismodernille kaudelle vuoden 1500 paikkeilla, mutta tässä tilanteessa voidaan kuitenkin puhua monikielisestä yhteisöstä, jossa osa ihmisistä oli jossain määrin monikielisiä. Vaihtelu kahden tai useamman kielen välillä eli koodinvaihto on yleinen ilmiö tällaisissa yhteisöissä, ja säilyneiden tekstien perusteella se on ollut hyvin monipuolisesti käytetty strategia myös Britanniassa.

Monikielisyyden tutkimus on keskittynyt enimmäkseen niin sanottuihin eläviin kieliin, spontaaneihin keskustelutilanteisiin ja ihmisiin, jotka osaavat kieliänsä omaksumisen kautta paikoissa kuten Kanada, Intia, Yhdysvallat ja Norja. Kuitenkin tutkimuksissa on monesti otettu käsittelyyn myös sellaisia tilanteita, joissa puhujat ovat oppineet toisen kielensä esimerkiksi koulussa, ja tällaiselle määritelmälle perustan myös oman lähestymistapani. Ihmiset, jotka opiskelivat koulussa latinaa ja savuttivat siinä hyvin korkean kompetenssin, ovat akateemisesti monikielisiä. Tutkimaani tilannetta voidaankin verrata hyvin esimerkiksi englannin rooliin prestiisikielenä monissa nyky-yhteiskunnissa. Koska jotkut genret (kuten tieteelliset ja uskonnolliset tekstit) ovat olleet pitkään selkeästi sidoksissa latinaan, olen valinnut materiaalikseni näiden sijaan draamatekstin, joka ei siis automaattisesti kokonaisuutena edellytä yhden tietyn kielen käyttöä.

Tavoitteenani tässä tutkielmassa on selvittää, miten ja miksi koodinvaihtoa esiintyy eräässä varhaismodernissa englantilaisessa koulunäytelmässä. Vastatakseni näihin kysymyksiin tutkin sekä koodinvaihdon muotoa eli syntaktisia piirteitä sekä funktioita eli pragmaattisia piirteitä. Tutkimuskysymykseni ovat siis seuraavat:

- 1) Millaisia syntaktisia piirteitä koodinvaihdolla on?
- 2) Mitkä ovat koodinvaihdon funktiot ja pragmaattiset merkitykset?

Analyysini avulla pyrin edelleen luomaan selkeän kuvan siitä, miten funktioita voidaan järjestelmällisesti luokitella ja miten niitä tulisi lähestyä. Analyysini apuna on yleisten koodinvaihtoteorioiden lisäksi pragmaattisena teoriana Penelope Brownin ja Stephen Levinsonin kohteliaisuussteoria, jonka avulla pystyn analysoimaan esimerkiksi sosiaaliseen statukseen vaikuttavia koodinvaihdon funktioita. Tämän tutkielman metodi yhdistää siis filologisen ja lingvistisen lähestymistavan. Aloitan tutkielmani kuvailemalla luvussa 2. lyhyesti Britannian ja englannin kielen jaettua historiaa latinan kanssa ja selvittämällä latinan kielen asemaa varhaismodernilla kaudella. Tämän lisäksi esittelen tutkielmani aiheena olevan tekstin yksinään sekä käsikirjoitusyhteydessään. Luvussa 3. esittelen teoreettisen viitekehýkseni ja kommentoin aiempaa tutkimusta, minkä jälkeen esittelen oman metodini ja perustelen sen valintaa. Luku 4. sisältää analyysin koodinvaihdon muodoista ja funktioista, ja luvussa 5. pohdin tulosten valossa lähestymistapojen toimivuutta, koodinvaihdon yleisiä piirteitä ja tulosten yhteyksiä aiempiin tutkimustuloksiin, minkä jälkeen luvussa 6. teen yhteenvedon koko tutkimuksestani.

2. Historiallinen ja kulttuurillinen konteksti

2.1. Latinan historia ja asema Britanniassa

Latina tuli osaksi englannin kielen historiaa ensimmäisen kerran jo ensimmäisen vuosisadan puolivälissä eaa. germaanisten heimojen ollessa kosketuksissa roomalaisten kanssa. Monenlaisia sanoja lainattiin germaanisiin murteisiin, joista osasta kehittyi myöhemmin myös muinaisenglanti eli anglosaksi. Lainatut sanat olivat germaanien alueilla olevien sotilaiden puhumaa jokapäiväistä kielimuotoa, joka poikkesi klassisen latinan normeista¹. Britannian² päädyttyä Roomalaisten vallan alle ensimmäisellä vuosisadalla jaa. sanoja lainattiin myös jonkin verran, mutta melko harvat niistä jäivät pysyvään käyttöön, kun imperiumin joukot vuonna 410 poistuivat saarilta ja germaanisista heimoja saapui saman vuosisadan puolivälissä brittien siirtyessä etenkin Walesiin³. Seuraava kohtaaminen latinan kanssa tuli kristinuskon saapuesssa Britanniaan. Kentin kuningas kääntyi ensim-

¹ Tätä kielimuotoa kutsutaan usein vulgaarilatinaksi, mutta tämä termi on hyvin ongelmallinen. Ks. esim. Herman 2000, 1-8).

² Britannia oli tähän aikaan Rooman provinssi, joka kattoi suunnilleen nykyiset Englannin ja Walesin alueet (Herman 2000, 10).

³ Strang 1970, 355 ja 376-377. Latina säilyi virallisena kielenä jonkin aikaa roomalaisten miehityksen jo loputtua (Strang 1970, 390), mutta Herman (2000, 12) toteaa, että latina tuskin säilyi pitkään tämän jälkeen puhuttuna kielenä.

mäisenä kristinuskoon, ja noin vuoteen 700 mennessä lähes koko Britannia oli omaksunut uuden uskonnon⁴. Tämän kauden lainasanat ovatkin etenkin kirkon hallintoon ja koulutukseen liittyviä sanoja⁵. Benediktiinien luostariuudistuksen jälkeen 900-luvun puolivälissä uskonnollisten ja tieteellisten lainasanojen määrä lisääntyi, mutta poiketen aikaisemmista sanoista näiden alkuperä oli klassinen latina⁶. Suorien lainojen lisäksi muinaisenglannissa esiintyy myös semanttisia lainoja latinasta eli käännöslainoja. Esimerkkinä näistä mainittakoon kristittyjen jumalaan viittaavan sanan *Dominus* malli englannin vastaavalle sanalle *Lord*, joka ei ollut alkujaan uskonnollinen sana⁷.

Kun anglosaksien ja viikinkien valta päättyi Hastingsin taistelun jälkeen 1066, Vilhelm Valloittaja toi Britanniaan hovinsa Normandiasta, jolloin saarten kielitilanne muuttui radikaalisti. Tätä ennen muinaisenglanti oli ollut enemmistön kieli keltin ja skandinaavisten kielten ollessa huomattavia vähemmistöjä, ja erityisesti Wessexin kuningaskunnan murre muinaislänsisaksi oli ehtinyt nousta myös prestiisikielimuodon ja virallisen kielen asemaan⁸. Englannin asema enemmistökieleinä säilyi, mutta sen sosiaalinen status romahti täysin normanniranskan ja latinan ottaessa paikkansa prestiisikielinä. Hallitsijaluokka puhui keskenään ranskaa, ja valtion dokumentteja kirjoitettiin molemmilla prestiisikielillä latinan päättyessä esimerkiksi lakitekstien viralliseksi kieleksi. Kielitilanne alkoi taas muuttua neljänneltätoista vuosisadalta lähtien, kun Normandia oli ensin menetetty edellisellä vuosisadalla ja etenkin ruton aiheuttaman työvoimapulan takia valtaväestön arvostus kasvoi⁹. Sosiaalisen liikkuvuuden parantuessa nousi esiin uusi keskiluokka, joka olikin tällä kertaa englanninkielinen, jolloin kielen status parani ja ranskan (tästä eteenpäin mannerranskan) rooli virallisena kielenä väheni sen jäädessä eliitin toiseksi kieleksi¹⁰. Latina säilytti kuitenkin edelleen vankan asemansa, koska siitä oli tullut Euroopan yhdistävä tieteen, uskonnon ja oppineisuuden lin-

⁴ Strang 1970, 355 ja 359.

⁵ Lainattuja sanoja tällä kaudella ovat muun muassa *mæsse* 'messu', *papa* 'paavi' ja *offrian* 'uhrata' (Strang 1970, 367). Kristinuskon saapumisella oli suorien kielellisten vaikutteiden lisäksi myös muita seuraamuksia, joista Strang (1970, 354-355) mainitsee kirjoitustaidon saapumisen sekä käsityksen englantilaisista yhtenä kansana. Tätä ennen englantilaiset olivat tunteneet ainoastaan riimukirjoituksen, jonka käyttö oli rajoitettua.

⁶ Baugh & Cable 2002, 87-90.

⁷ Strang 1970, 368-369.

⁸ Strang 1970, 284. Virallisen kielen asema tarkoittaa tässä yhteydessä sitä, että muinaislänsisaksi oli mallina standardisoidulle kirjoitetulle kielelle, jolloin se oli myös virallisen dokumentaation ja asiakirjojen kieli.

⁹ Crespo 2000, 30; Strang 1970, 156.

¹⁰ Anglo-normanniranskan katoaminen johtui toisaalta Normandian menetyksestä ja toisaalta siitä, että Ranska oli voimakas vaikuttaja Euroopan kulttuurin ja sivistyksen osalta (Crespo 2000, 25-26; Strang 1970, 217-218). Vuodesta 1349 alkaen englantia alettiin opettaa taas kouluissa (Baugh & Cable 2002, 151).

gua franca, ja lisäksi sen käyttöä kaunokirjallisuuden kielenä jatkettiin edelleen myös Britanniassa.

Siirryttäessä varhaismodernille kaudelle 1500-luvulla kielitilanne Britanniassa jatkui samanlaisena kuin aiemmin, mutta englannin asema vahvistui jatkuvasti ja kauden lopussa kielen kodifioiminen lisääntyi. Latina säilytti edelleen roolinsa tietyillä osa-alueilla, mistä on jäänyt jälkiä nykyiseenkin kielenkäyttöön, jossa latinalla on vankka asema muun muassa tieteellisen terminologian lainasanastona ja lääketieteellisten analyysien kielenä¹¹. Varhaismodernilla kaudella ilmestyi tarpeellisen standardisoinnin ja kodifikaation myötä paljon englannin kielioppeja, mutta niiden esityskielenä oli pääosin latina. Tähän on kaksi syytä: ensiksikin englantia opettelevat ulkomaalaiset pystyivät kansallisuudestaan riippumatta opiskelemaan kieltä kansainvälisen lingua francan avulla, ja toisekseen englanninkieliset oppilaat opiskelivat omaa kieltään primääritarkoituksenaan latinan kielen parempi käsittäminen¹². Korkeasti koulutettujen henkilöiden tapauksessa ja tietyissä genreissä latinan ja myös muiden kielten käyttö jatkui uuden ajan läpi¹³ aina nykypäiviin asti.

Tutkittaessa latinan käyttöä varhaismodernilla kaudella on tärkeää tuntea kielen aiempi historia ja kontakti englannin kanssa. Kuten on nähty, latina on vaikuttanut Britanniassa ensimmäisen vuosituhannen alusta alkaen eri määrin, ja toisen vuosituhannen alkaessa sen asema korkean statuksen kielenä sementoitui lopullisesti. Koska latina oli välttämätön osa oppineisuutta, mihin kuului paitsi latinan kielen myös klassillisen kirjallisuuden tunteminen¹⁴, voidaan hyvällä syyllä sanoa, että latina ei ollut englantilaisille yläluokkaisille vieras kieli samassa määrin kuin esimerkiksi saksa, vaan välttämätön osa sosiaalisesti edellytetyistä kielellistä repertuaaria. Tilannetta voidaan historiallisesti verrata sekä antiikin Roomaan että moniin nykyisiin yhteiskuntiin. Roomassa kreikka saavutti aseman pienen sisäpiirin kielenä, joka oli kiinteästi yhteydessä esimerkiksi filosofiaan ja retoriikkaan mutta myös lääketieteeseen, ja monet yläluokkaiset olivat niin kompetentteja kreikassa, että heitä voidaan kutsua akateemisesti kaksikielisiksi. Jos verrataan tilannetta nykyiseen maailmaan, niin Englanti on ottanut paikkansa tieteen

¹¹ Renessanssin ja antiikin vaikutteiden myötä lähes kaikissa Euroopan maissa kehittyi yhteneviä tieteellisiä sanastoja (Strang 1970, 121). Koska latina oli kuitenkin jo aiemmin ollut Eurooppaa yhdistävä tieteen kieli, kielitilanne sinällään ei muuttunut. Latinan vaikutuksista Euroopassa ks. myös Herman 2000, 109.

¹² Nevalainen 2006, 16. Barber (1976, 68) tähdentää, että vaikka latina säilytti asemansa kielioopin, logiikan ja muiden tieteiden kielenä, Englanti oli jo laajalti käytetty kaunokirjallisuuden kieli. On otettava myös huomioon, että tieteellisiäkin tekstejä kirjoitettiin englanniksi englanninkieliselle lukijakunnalle.

¹³ Ks. esim. Nurmi & Pahta 2010.

¹⁴ Barber 1976, 67.

kielenä monilla osa-alueilla, mutta kaiken lisäksi se on myös ehdottomasti käy-
tyin lingua franca erikielisten välillä, ja sitä puhutaan ympäri maailmaa. Tässä
suhteessa nykytilanne muistuttaa latinan asemaa keski- ja varhaismodernilla ajal-
la, mutta toisaalta niinä aikoina kyse oli jo pääosin kuolleesta kielestä.

2.2. *Orationes*-käsikirjoitus

Tutkielmani materiaalina on koulunäytelmä, joka esitettiin Canterburyn katedraa-
likoulussa 13. päivänä joulukuuta 1670-luvun puolivälissä. Teksti löytyy käsikir-
joituksesta Lit.Ms.E41 (Canterburyn katedraalin arkisto)¹⁵, joka on koulun enti-
sen rehtorin George Lovejoyn ”puheiden kirja”, jonka otsikkona on *Orationes, &*
Carmina, aliaq[ue] Exercitia, Quæ composita fuerunt In nativitatem, et reditum
regis Caroli secundi. In sulphuream Papistarum conspirationem. In hyemalem
Scholarium missionem. In Quadragesimalis victoriæ gratiam. et publicè habita
Coram Decano, & Canonicis, aliisque Auditoribus, à Scholasticis in regia
Schola Cantuariæ (”Puheita, runoja ja muita harjoituksia, jotka seipitettiin kunin-
gas Kaarle II:n syntymäpäivän ja paluun vuoksi, rikinkatkuisen paavillisen sala-
liiton vuoksi, oppilaiden talvisen poislähtemisen [ts. joululoman] vuoksi sekä
neljänkymmenennen voiton kunniaksi¹⁶, ja jotka julkisesti esitettiin oppilai-
den toimesta dekaanin läsnä ollessa ja papistoon kuuluvien sekä muiden kuunnel-
lessa Canterburyn kuninkaallisessa koulussa”). Käsikirjoitus sisältää puheita,
runoja ja näytelmiä, jotka on kirjoitettu latinaksi, englanniksi tai vaihdellen kieltä
näiden ja kreikan välillä. Käsikirjoituksesta löytyvät yhdistelmät ovat latina-
kreikka, latina-englanti sekä englanti-latina-kreikka. Variaatiota on suhteellisen
paljon, sillä toisaalta sekakielisissä teksteissä saattaa esiintyä lähes jatkuvasti
vaihtoja toiseen kieleen, ja toisaalta taas joissain teksteissä saattaa olla vain muu-
tama yksittäinen sana toisella kielellä.

Kuten käsikirjoituksen nimestä osittain käy ilmi, näytelmiä esitettiin neljänä päi-
vänä vuodessa: toukokuun 29. päivä, marraskuun 5. päivä, joululoman alkaessa
ja paaston alkaessa¹⁷. Aiheet ja teemat vaihtelivat opiskelusta ja koulun ankarista
oloista lojaaliuden ilmaisemiseen kuningasta kohtaan. Aiheet jakautuivat eri esi-
tyspäivien mukaan, joten esimerkiksi Kaarle II:n paluu valtaan oli teemana lop-
pukevästä kuninkaan syntymäpäivänä, kun taas joulunäytelmien aiheet liittyivät
yleensä koulunkäyntiin ja opiskeluun. Ensimmäiset tekstit ovat todennäköisesti
vuodelta 1665 ja viimeiset 1684, mutta tämä ei ole varmaa, koska näytelmien

¹⁵ Viitataan käsikirjoituksen yhteydessä sen folioiden alkuperäiseen numerointiin.

¹⁶ Tässä viitataan pääsiäistä edeltävään paastoon.

¹⁷ Edwards 1957, 102.

vuosia ei ole mainittu ja välistä saattaa myös puuttua näytelmiä¹⁸. Jotkin vuodet on kuitenkin pystytty selvittämään kirjanpidollisten asiakirjojen avulla tai sisäiseen evidenssiin perustuen. Näytelmien alagenret eivät sinällään aiheesta riippumatta edellytä tai estä monikielistä tekstiä, ja tämä ilmiö esiintyykin monenlaisissa muodoissa läpi koko käsikirjoituksen.

Koska näytelmät on kirjoitettu ylös kirjaan niiden esittämisen jälkeen, voidaan esittää epäily siitä, olivatko esitykset sen kaltaisia kuin säilyneet kirjoitukset vai onko välissä tapahtunut editointia tai muutoksia. On myös vaikeaa todeta tekstien todellista auktoraa, mutta koska yleisönä oli korkea-arvoista väkeä¹⁹, voidaan olettaa, että Lovejoy tai muu opettajakunta toimi vähintäänkin sensorina ja editoijana²⁰, mutta mahdollisesti hän teki myös tätä enemmän. Koska oppilaat joutuivat tuottamaan paljon tekstiä latinaksi ja kreikaksi ja lukemaan paljon, on todennäköistä, että heidän kompetenssissa oli riittävä näiden näytelmien tuottamiseen²¹. Arvojen ja asenteiden ollessa kyseessä on kuitenkin selvää, että lähteenä eivät ole alun perin oppilaat itse, vaan todennäköisesti suuressa määrin koulu instituutioon. Koska näytelmät ja puheet olivat kuitenkin eräänlaisia harjoituksia, on todennäköistä, että oppilaat ovat itse joutuneet luomaan tekstinsä.

Tarkastelemani teksti on merkitty käsikirjoituksessa otsikolla *An Exercise As it was acted on the thirteenth day of December By the Scholars in the Kingschoole at Canterbury*, joten kyseessä on joululomaa ennen esitetty näytelmä, ja vuotta 1675 on ehdotettu esitysvuodeksi²². Se on osa joulunäytelmien genreä, johon kuului yleensä jokin määrä puheita, joilla oppilaat anoivat dekaanilta lomaa²³. Tyypillisesti näissä näytelmissä on prologi, jossa esitellään puheiden aiheet. Erässä näytelmässä aiheena on vuodenaikojen keskinäinen kilpailu²⁴, kun taas toisessa puhetaidon eri osa-alueet ovat tarkastelun kohteena²⁵. Varsinaisten puheiden lisäksi mukana on joskus myös lyhyitä dialogeja, joiden aiheet liittyvät

¹⁸ Johnson & Vaahtera 2012.

¹⁹ Woodruff & Cape 1908, 126.

²⁰ Vrt. Woodruff & Cape 1908, 127 ja 132-133.

²¹ Säilyneet säädökset opetuksen sisällöstä osoittavat, että oppilaat lukivat paljon latinan- ja kreikankielisiä tekstejä ja joutuivat tuottamaan myös omiaan (Woodruff & Cape 1908, 133-134). Vaikka latinaa opetettiin edelleen laajalti yläluokkaisille, sen puhuminen kouluissa vähentyi vuosisadan loppua kohden (Barber 1976, 66-67).

²² Todennäköiset vuodet ovat 1675 ja 1676, joista edellistä puoltaisi sisäinen evidenssi (Johnson & Vaahtera 2012). Näytelmässä mainittu seuraavan viikon torstain *O Sapientia* (Orat. 281r) sijoittui torstaille tai perjantaille tänä vuonna, kun taas seuraavana vuonna se oli lauantaina tai sunnuntaina. Tämän lisäksi esityspäivänä olisi 1675 ollut maanantai, mikä on mainittu myös kahden muun joulunäytelmän esityspäiväksi (Orat. 40r ja 115r).

²³ Ansaittu loma oli ilmeisesti melko lyhyt, ja se sijoittui ajallisesti ennen joulua (Woodruff & Cape 1908, 128).

²⁴ Orat. 463v-468r.

²⁵ Orat. 87r-92v.

poikkeuksetta kouluteemoihin. Käsittelemäni teksti noudattaa periaatteessa tätä mallia, mutta erillisten pitkien puheiden sijaan pääosa on pitkäköllä näytelmällä, ja osa puheista on integroitu näytelmään melko kiinteästi. Alkupuheen ja prologin²⁶ jälkeen katsojat seuraavat neljän nimeämättömän oppilaan keskustelua, joka noudattaa melko pitkälti useissa muissa näytelmissä esiintyvien englanninkielisten dialogiosien mallia. Tämän jälkeen kaksi muuta opiskelijaa esittävät runot latinaksi ja englanniksi, minkä jälkeen seuraa pieni välipuhe. Nämä osiot toimittavat itse puheiden virkaa. Tämän jälkeen alkaa näytelmän pidempi osa, jossa opiskelijat yrittävät järjestää näytelmää katsojiksi saapuneiden henkilöiden avustuksella. Toisena tärkeänä juonen osana eräs henkilö nimeltä Credulio tarjoaa poikaansa Jackyä koulun oppilaaksi ja neuvottelee näytelmän lopussa rehtorin kanssa koulumaksuista. Ennen rehtorin saapumista oppilaat ja kyläläiset pääsevät esittämään valmistelemansa näytelmän. Tekstin lopussa on vielä lyhyt epilogi. Vaihtelua kielestä toiseen esiintyy runsaasti etenkin näytelmän toisessa osassa, mutta esimerkiksi myös esipuheen ja prologin välillä vaihdetaan kieltä englannista latinaan.

Vaikka koodinvaihto liittyy usein puhujien sosiaaliseen distanssiin ja valtasuhteisiin (ja vaikka lähestymistapani nojautuu moniin sosiolingvistiikan perusolettamuksiin sosiaalisista kategorioista ja luokkaeroista), en käsittele tämän tutkielman puitteissa hahmojen karakterisointia erityisen tarkasti. On kuitenkin syytä mainita pidemmän näytelmän hahmojen jako tiettyihin ryhmiin²⁷. Blunt ja Knobbs ovat maalaisia (*rustici*), ja Trunks ja Credulio ovat taas maalaisvanhukusia (*senes rustici*). Näiden molempien ryhmien hahmojen määrittävä piirre on, että he ovat yksikielisiä englanninpuhujia. Grammatulus, Eugenius ja Philaster ovat oppilaita (*dicipuli*), ja heidän opettajansa (*ludimagister*) on Philoponus. Jackyn lisäksi Creduliolla on mukana palvelijansa (*servus*) Gregory. Tärkeintä tässä luokittelussa on maalaisten ja oppilaiden ryhmän vastakkainasettelu, sillä suuri osa näytelmän interaktiosta tapahtuu näiden kahden eri ryhmän välillä. Esitän luvussa 4. joitain huomautuksia ja esimerkkejä näiden ryhmien suhteesta toisiinsa, mutta alustavasti voidaan todeta, että sosiaalisessa hierarkiassa korkeimmalla on Philoponus, jonka alapuolella ovat oppilaat. Näiden alapuolella ovat maalaiset, ja kaikkein alimpana on miespalvelija Gregory²⁸.

²⁶ Orat. 279v-280r.

²⁷ Nämä jaot tulevat ilmi näytelmän alussa olevasta hahmojen listasta (Orat. 279v).

²⁸ Nevalan (2004, 18-28) käsittely tukee tätä luokittelua samoin kuin Barber (1976, 67). Myös sisäinen evidenssi antaa aihetta olettaa maalaisvanhusten olevan jossain suhteessa oppilaita alempana sosiaalisessa hierarkiassa, koska he eivät ole yhtä laajasti koulutettuja (Orat. 285v).

3. Teoreettinen viitekehys

3.1. Koodinvaihto

Gumperzin määritelmän mukaan koodinvaihto on kahden kieliopillisen systeemin vierekkäin asettamista yhden puheaktin sisällä²⁹. Koska kuitenkin koodinvaihdon piiriin voidaan lukea myös fonologiasta tai esimerkiksi käsialasta tai kirjoitussysteemistä johtuvat vaihdot, on yksinkertaisempaa puhua vaihtelusta kahden lingvistisen koodin välillä, missä lingvistisen koodin voidaan tilanteesta riippuen ymmärtää olevan mikä tahansa kielellinen systeemi, joka jollakin tavalla eroaa toisesta vastaavasta systeemistä³⁰. Näin esimerkiksi englanninpuhujia, joka vaihtelee lausumistaan kahden erilaisen mallin välillä töissä ja vapaa-aikana, harjoittaa määritelmän mukaan koodinvaihtoa. Samoin voidaan puhua eräänlaisesta koodinvaihdosta, kun kirjoittaja vaihtaa skriptiä tai konekirjoituksessa fonttia. Gumperzin määritelmästä (ja myös hänen käyttämästään termistä *conversational code switching*) käy selväksi, että arkkityyppinen tilanne koodinvaihdolle on puhuttu kieli, ja aiempi tutkimus onkin painottunut tälle saralle. Kuitenkin jo antiikista lähtien on säilynyt sekakielisiä tekstejä, ja jos koodinvaihdon piiriin laskeetaan esimerkiksi tyylinvaihto tai murteenvaihto, voidaan tällaisia tekstejä löytää muistakin kuin monikielisistä yhteisöistä. Esimerkiksi käyvät draamatekstit, joissa erilaisilla murteilla voi olla selkeä rooli karakterisoinnissa. Mikäli on mahdollista todeta toisen kielistä olevan selvästi pääkieli, kutsutaan sitä yleensä pohjakieleksi tai matriisikieleksi, kun taas sitä kieltä, mihin vaihdetaan, kutsutaan upotetuksi kieleksi³¹.

Aloitan esittelemällä koodinvaihdon yleisiä morfosyntaktisia piirteitä ja tutkimusta, joka on keskittynyt koodinvaihdon tunnistamiseen, määrittelemiseen ja universaalien syntaktisten rajoitteiden löytämiseen. Tämän jälkeen siirryn teorioihin ja malleihin koodinvaihdon funktioista ja niiden luokittelusta. Koska tätä osa-aluetta on lähestytty selvästi teorialähtöisesti sekä aineistolähtöisesti, nostan tässä yhteydessä esiin myös ei-teoreettiset mallit, jotka perustuvat aineistolähtöisen tutkimuksen tuloksiin. Lopuksi esittelen erityisesti Britannian historialliseen koodinvaihtoon liittyviä tutkimuksia ja lähestymistapoja keskittyen etenkin keskiaikaan ja uuden ajan alkuun.

²⁹ Gumperz 1982, 59.

³⁰ Erillisten kielten tai koodien määrittämisen vaikeudesta ks. esim. Franceschini 1998.

³¹ Myers-Scotton 1993, 20.

3.1.1. Koodinvaihdon syntaktiset piirteet

Koodinvaihto voidaan jakaa syntaktisesti ensin intersententiaalisiin ja intrasententiaalisiin vaihtoihin³². Edelliset tapahtuvat virke- tai lauserajalla, ja ne voivat koostua yhdestä tai useammasta lauseesta. Jälkimmäiset taas tapahtuvat kokonaisten tai osittaisten lauseiden sisällä, ja ne voivat olla pituudeltaan kaikkea useamman sanan tai vain yhden morfeemin väliltä³³. Tämäkään pääjaottelu ei ole universaalisti hyväksytty, sillä esimerkiksi Hunt pitää liittovaihtoja kuten huu-dahduksia omana luokkana³⁴. Intersententiaalinen koodinvaihto voi edellisen määritelmän mukaan olla esimerkiksi yhden puheaktin aikana tapahtuvaa vaihtelua tai toisaalta vaihtoa yhdestä koodista kokonaan toiseen koodin, kun keskusteluun liittyy uusi osapuoli tai jos tilanne muuten vaihtuu. Kirjallisen materiaalin ollessa kyseessä tällaiseksi voidaan lukea myös vaihdot esimerkiksi tekstin eri osien välillä. Intrasententiaalisen vaihtelun eri ilmenemismuodoista yksittäisten lekseemien vaihtelu on ehkä yksikielisillekin tutuinta esimerkiksi tilanteissa, jossa puhuja ei tiedä sopivaa käännöstä jollekin sanalle tai sana ei ole ylipäätään käännettävissä. Tällaisen vaihdon erottaminen lainasanasta on usein hankalaa. Koodinvaihdon ja lainaamisen erottaminen toisistaan onkin yksi niistä kysymyksistä, joihin jokainen tutkija joutuu ottamaan kantaa ja johon on monia eri näkemyksiä.

Useimmat tutkijat ovat sitä mieltä, että koodinvaihto ja lainaaminen kuuluvat ilmiöinä yhteiselle jatkumolle³⁵, mutta muutoin mielipiteet eroavat selvästi. Myers-Scotton pitää koodinvaihtoa ja lainaamista osana samaa kehitysjakumoa, mutta toteaa, että niiden täytyy poiketa leksikaalisesti toisistaan, koska lainasanat tulevat osaksi mentaalileksikkaa, mutta koodinvaihdot eivät³⁶. Näitä ilmiöitä ja niiden suhdetta toisiinsa tulisi kuitenkin tutkia yhdessä, koska Myers-Scottonin mukaan monissa tutkimuksissa yksittäisten lekseemien vaihto on tulkittu jo etukäteen lainaamiseksi, jolloin lainaamisen ja koodinvaihdon suhde ei tule näkyviin tuloksissa³⁷. Hänen mukaansa koodinvaihdon ja lainasanojen suhde on seuraavanlainen³⁸: lainasanat voidaan jakaa perinteisesti kulttuurilainoihin ja prestiisilainoihin. Kulttuurilainat ovat sellaisia, jotka viittaavat joihinkin asioihin tai

³² Myers-Scotton 1993, 3-5.

³³ Yhden morfeemin vaihtaminen on tyypillistä ns. makaronirunoudelle, jossa yhden kielen sanavartaloihin liitetään toisen kielen päätteitä, kuten *Boyibus kissibus pretty girlorum* (Wenzel 1994, 2-3).

³⁴ Hunt 2000, 132. Samoin Schendl 2000, 88.

³⁵ Ks. esim. Myers-Scotton 1993, 163; Kalliokoski 1995, 4. Gardner-Chloros (2010, 195) ei pidä erottelua mahdollisena synkronisella tasolla.

³⁶ Tämä eroavaisuus on myös ainoa syy leksikaalisen koodinvaihdon ja lainasanojen erottamiseen kyseisen viitekehyksen puitteissa (Myers-Scotton 1993, 192).

³⁷ Myers-Scotton 1993, 163-165.

³⁸ Myers-Scotton 1993, 168-176.

konsepteihin, jotka ovat kulttuurisidonnaisia, eikä niille ole vastaavaa sanaa matrisikielessä. Prestiisilainat taas ovat sanoja, joille löytyy myös toisesta kielestä vastine. Tällaiset sanat päätyvät kieleen koodinvaihdon kautta pitkän ajan kuluessa, kun taas kulttuurilainat päätyvät kieleen ikään kuin yllättäen. Koska puhujien oletetaan pääsevän käsiksi nopeammin mentaalileksikon sanoihin kuin sen ulkopuolisiin sanoihin, Myers-Scotton kannattaa erottelukriteerinä fonologisten ja morfosyntaktisten tekijöiden sijaan sanojen ennustettavuutta ja suhteellista esiintymisfrekvenssiä³⁹.

Ennen koodinvaihdon ja lainaamisen erottamista toisistaan voidaan tietysti kysyä, onko niiden välillä edes tarpeen tehdä eroa pragmaattisessa tutkimuksessa. Myers-Scotton pyrkii löytämään erottavia kriteereitä, koska hänen oma mallinsa ennustaa lainasanojen ja koodinvaihdon eroavaisuuden – joka oli siis lainasanojen päätyminen mentaalileksikkoon – mutta lähestyttäessä monikielistä materiaalia jostain muusta näkökulmasta ei ole välttämättä mielekästä tehdä näiden välillä selvää eroa. Kuten edellä mainittiin, monet tutkijat asettavat koodinvaihdon ja lainaamisen samalle jatkumolle, ja tämä on myös Myers-Scottonin alkuasetelma. Jossain määrin vastaava ratkaisu on tulkita yksittäisten lekseemien koodinvaihto ja lainasanat saman pääilmion alalajeiksi, jolloin niitä voidaan myös tutkia yhdessä ilman alustavia jakoja⁴⁰. Monitulkintaisuus saattaa olla myös suoraan yhteydessä koodinvaihdon pragmaattisiin funktioihin, jolloin kielen rakenteen muokkaaminen tai manipulointi on itsessään merkityksellistä huolimatta siitä, onko kyseessä lainaaminen vai koodinvaihto, kuten esimerkiksi Stroud⁴¹ on todennut.

Toinen paljon tutkittu tema on koodinvaihdon syntaktiset rajoitteet. Vaikka tämä ei ole oman aiheeni tärkein osa, on näihin tutkimuksiin syytä kuitenkin ottaa kantaa. Tutkijat ovat siis pyrkineet löytämään tiettyjä universaaleja ilmenemis-
muotoja ja rajoituksia⁴² koodinvaihdon. Gumperz⁴³ tutki tätä kyselemällä kaksikielisiltä puhujilta, mitkä esimerkki-ilmaisut ovat heidän mielestään hyväksyttäviä. Joitain rajoituksia onkin syytä mainita. Subjektillauseke, johon on sisällytetty relatiivilause, ei voi esiintyä eri koodilla kuin predikaatti, joten Gumperzin esimerkki **The man who was here yesterday didn't come today* (koodinvaihto alleviivattu) ei ole korrekti vaihdos⁴⁴, mutta mikäli lausekkeen jälkeen lisättäisiin

³⁹ Myers-Scotton 1993, 194. Esiintymisfrekvenssin ongelmista yleensä ks. esim. Winford 2010, 182 ja ongelmista historiallisessa materiaalissa esim. Schendl 2000, 86 ja 89-91.

⁴⁰ Ks. esim. Winford 2010, 182.

⁴¹ Stroud 1992, 149.

⁴² Ks. etenkin Myers-Scotton 1993.

⁴³ Gumperz 1982, 86-91.

⁴⁴ Jos subjekti esiintyisi ilman relatiivilauseetta, vaihto sen ja predikaatin välillä olisi korrekti: *The man didn't come today.*

persoonapronomini, olisi rakenne hyväksyttävä *The man who was here yesterday he didn't come today*⁴⁵. Rinnasteiset ja alisteiset lauseet voivat olla eri kielellä kuin virkkeen toinen lause, mutta konjunktion täytyy kuulua jälkimmäiseen lausekkeeseen, jolloin esimerkiksi **I was reading a book and she was working* on jälleen epäkorrekti, mutta jos konjunktio sisältyisi vaihdettuun osaan, virke olisi korrekti. Rajoitukset eivät ole aina puhtaasti syntaktisia, sillä myös idiomaattisten fraasien sisällä tapahtuva koodinvaihto on epäkorrektia kuten esimerkiksi **They like eating and drinking*. Tässä kaksi usein yhdessä esiintyvää ja semanttisesti usealla tavalla kytkeytyvää sanaa muodostavat jossain määrin vakiintuneen fraasin, jota ei voida jakaa uudelleen enää itsenäisiin osiin (eli tässä tapauksessa kolmeen erilliseen sanaan). Tämä ei ole yllättävää, koska idiomaattiset ilmaisut eivät ylipäätään ole semanttisesti kompositionaalisia, ja ne toimivat usein vastavasti kuin yksinkertaiset ilmaisut⁴⁶.

Edellisten esimerkkien kohdalla puhuttiin ilmaisujen korrektiudesta, ja onkin tärkeää huomata, että koodinvaihto ei ole sattumanvaraista – kuten ei kielen käyttö ylipäätään. Koodinvaihtokin perustuu normatiivisuuteen tai koherenssiin, ja puhuja omaksuu sen säännöt muiden kielenkäyttötaitojen ohessa. Esimerkiksi Poplack⁴⁷ on tutkinut koodinvaihdon kieliopillisuutta tai korrektiutta yhdistäen mahdollisen vaihtelun hypoteesissaan korkeaan kaksikieliseen kompetenssiin. Tulokset osoittivat kuitenkin – Poplackin mielestä yllättäen – että kieliopinvas-
taisia tai epäkorrekteja vaihtoja ei periaatteessa esiintynyt ollenkaan⁴⁸. Viitaten Poplackin tutkimukseen Kalliokoski toteaaakin, että ”[p]uheet ”kieliopillisesta” ja ”kieliopinvas-
taisesta” koodinvaihdosta ... tuntuvat melko huterilta niin kauan kuin puhutun kielen syntaksin ominaispiirteet ovat jokseenkin selvittämättä ja koodinvaihdon kannalta tutkittujen kielten typologinen kirjo säilyy kapeana.”⁴⁹ Mielekäs lähestymistapa rajatun aineiston ollessa kyseessä on siis tyytyä kuvaamaan syntaktisia esiintymismuotoja ja eri rakenteiden yleisyyttä. Tämän vuoksi on myös erityisen kiintoisaa tutkia tilannetta, jossa voidaan puhua akateemisesta kaksikielisyydestä, ja katsoa, pätevätkö mitkään universaaleina pidetyt rajoitteet koodinvaihtoon tällaisissakin tilanteissa vai onko se vapaampaa. Koska syntaktiset rajoitteet eivät ole kuitenkaan painopisteeni, en käsittele syvällisemmin siihen kohdistuvaa aikaisempaa tutkimusta, vaan esittelen seuraavaksi muiden tutkijoiden tapoja tulkita koodinvaihdon funktioita.

⁴⁵ Virke on nyt topiikki-kommentti-rakenteinen. Tässä tapauksessa vaihto tapahtuu syntaktisesti irrallisen nominilausekkeen ja kokonaisen lauseen välillä. Kuten myöhemmin käy ilmi, tämä vaihto selittyy Gumperzin mukaan viestin kvalifikaatiolla.

⁴⁶ Esim. Cruse 2011, 83-86.

⁴⁷ Poplack 1980.

⁴⁸ Poplack 1980, 600.

⁴⁹ Kalliokoski 1995, 3-4.

3.1.2. Koodinvaihdon funktiot

Koodinvaihdon funktioita on tutkittu monin eri tavoin ja niiden selittämiseen on käytetty useanlaisia teoreettisia viitekehyksiä. Koska koodinvaihdon merkitystä voidaan lähestyä esimerkiksi luokittelemalla funktioita intuitiivisesti kategorioihin, tutkimalla yhden muuttujan kuten puhujan omaksuman roolin vaikutusta koodinvaihtoon tai selittämällä ilmiötä jonkin pragmatiikan teorian avulla, on mahdotonta käsitellä aluksi mitään yleisesti hyväksytyjä perusolettamuksia. Lähdenkin siis liikkeelle Gumperzin ensimmäisestä yrityksestä selittää koodinvaihdon funktioita, jonka jälkeen esittelen erään vastaavan mutta hieman tuoreemman ja monipuolisemman luokittelutavan. Tämän jälkeen esittelen lyhyesti teoreettisempaa lähestymistapaa ja seuraavassa alaluvussa keskityn tarkemmin muihin lähestymistapoihin tietyn tutkimuskentän alueella.

Koodinvaihto voidaan Gumperzin mukaan jakaa alustavasti tilanteiseen ja metaforiseen koodinvaihtoon⁵⁰. Tilanteinen koodinvaihto riippuu nimensä mukaan sosiaalisista tilanteista, ja se yhdistetään sellaisiin ympäristöihin, joissa vallitsee di- tai polyglossia. Tällöin tiettyä lingvististä koodia käytetään tietyissä tilanteissa – esimerkiksi julkisissa esiintymisissä – ja jotain toista kieltä toisissa tilanteissa kuten kotona. Tällaiset asetelmat ovat yleisiä maailman kieliyhteisöissä, ja näiden joukkoon voidaan kattavan määritelmän vuoksi laskea myös sellaiset tilanteet, jossa esimerkiksi henkilö käyttää työssään yhtä koodia ja muulloin jotain toista. Tilanteisen koodinvaihdon piiriin voidaan lukea myös esimerkiksi genrestä tai puheenaiheesta johtuvat tunnusmerkittömät vaihdot⁵¹. Metaforinen koodinvaihto ei ole riippuvaista sosiaalisten tilanteiden konventioista, vaan tarkoituksena on lisätä puheeseen pragmaattisia merkityksiä. Vaikka Gumperz keskittyy koodinvaihdon funktioita tutkiessaan näistä jälkimmäiseen kategoriaan, on mahdollista tutkia myös tilanteista koodinvaihtoa ja etsiä siitä pragmaattisia merkityksiä silloin, kun vaihtaminen on tunnusmerkittömää (eli vaihto tapahtuu tilanteen mukaan, mutta käytettävä kieli ei ole oletusarvoinen) tai kun tilanteinen vaihto esiintyy esimerkiksi kaunokirjallisessa tekstissä stilistisenä keinona. Tällöin koodinvaihto voidaan tulkita sekä metaforisen että tilanteisen funktion kannalta ottaen huomioon kommunikaation eri tasot⁵².

⁵⁰ Gumperz 1982, 60-61.

⁵¹ Tunnusmerkittäisyys on keskeinen konsepti etenkin strukturalismissa. Kahdesta piirteestä tai vaihtoehdosta tunnusmerkitön on se, joka vaatii vähiten poikkeamista neutraalista tilasta, kun taas tunnusmerkittäisyys vaatii sitä enemmän (Trubetzkoy 1958, 141). Kielivalinnan ollessa kyseessä tunnusmerkittäisyys viittaa tietyn kielen oletusarvoisuuteen jossain tilanteessa.

⁵² Käsitellen kommunikaation eri tasojen vaikutusta analyysiin luvussa 3.3.

Koska koodinvaihdon funktioita voidaan lähestyä usean erilaisen viitekehyksen puitteissa, erilaisissa tutkimuksissa esiintyvät funktioiden luokittelut poikkeavat toisistaan kattavuutensa ja järjestävän perusprinsiippinsa mukaan. Gumperz⁵³ tutki kolmea eri koodinvaihtoympäristöä ja löysi tiettyjä funktioita, joiden avulla luokittelu voidaan aloittaa: lainaukset, puhuteltavan spesifiointi, interjektiot, toisto, viestin kvalifikaatio sekä persoonallisen tai objektiivisen näkökulman ottaminen. Lainaukset ovat melko selkeä luokka, mutta huomionarvoista on, että koodi ei aina vaihdu, vaikka lainaus olisi esitetty kielellä, johon voitaisiin vaihtaa. Puhuteltavan spesifiointi viittaa siihen, miten keskustelijat vaihtavat koodia sen mukaan, kenelle he puhuvat, ja esimerkiksi kutsuvat näin ylimääräisiä ihmisiä ottamaan osaa keskusteluun. Interjektiot ja täyteilmaisut voivat olla monenlaisia, ja Gumperz on lukenut tähän kategoriaan mukaan lyhyet vastaukset tai kommentit, jotka esitetään edelliseen vuoroon nähden vaihdetulla koodilla, sekä lauseen keskelle tulevat (todennäköisesti prosodisesti selvästi erotetut) ilmaisut kuten *you know*, joka on semanttisesti (muttei pragmaattisesti) melko tyhjä ilmaisu. Kun puhuja toistaa edellisen kommentinsa semanttisesti (lähes) identtisessä muodossa vaihtaen koodia, kyseessä on toisto. Gumperzin mukaan tällaiset vaihdot voivat selkeyttää viestiä, mutta useasti niiden funktiona on painottaa ilmaisua. Viestin kvalifikaatio viittaa esimerkiksi komplementtien tai predikaattien ilmaisemiseen toisella kielellä, ja esimerkiksi Romaine⁵⁴ tulkitsee tämän viittaavan topiikki-kommentti-rakenteisiin. Esimerkki tällaisesta vaihdosta voisi olla *Tuo mies, hän ei syö mitään* (koodinvaihto alleviivattu). Gumperzin esimerkeistä kuitenkin näkyy, että kvalifikaatio-osan tarkoitus voi olla myös tarkemman informaation antaminen ja spesifioiminen. Tämän luokan kohdalla on myös syytä huomauttaa, että osa funktioista perustuu vahvemmin pragmaattisiin tekijöihin (esimerkiksi puhuteltavan spesifiointi), kun taas kvalifikaation määritelmä on syntaktinen. Viimeinen ryhmä eli persoonallisen tai objektiivisen näkökulman ottaminen on laaja ja hankalasti käsiteltävä, mutta tämän luokan määrittää se tekijä, että puhuja käyttää hyväkseen me- ja he-koodin ajatusta. Tällöin toinen kieli voi vaikuttaa esimerkiksi autoritäärisemmältä kuin toinen. Koska tämä luokka on niin monitahoinen, se vaatii erillistä tarkastelua.

Gumperz on identifioinut useita erilaisia tapauksia, joissa voidaan puhua personalisoinnista tai objektivoinnista, ja hän luettelee seuraavia tekijöitä ryhmän sisällä⁵⁵: teon ja maininnan ero, puhujan etäisyys (esimerkiksi henkilökohtainen sitoutuminen) aiheeseen, mielipiteen ja tiedon ero sekä yksittäisen ja yleisen ero. Hänen esimerkeissään ihmiset vaihtavat koodia puhuessaan yhteisistä kuluista,

⁵³ Gumperz 1982, 75-84.

⁵⁴ Romaine 1995, 163.

⁵⁵ Gumperz 1982, 80.

väitellessään ja kertoessaan henkilökohtaisista ongelmistaan ja niiden hoitamisesta. Myöhemmin puhuessaan koodinvaihdosta yleensä, hän luettelee uudelleen erityisesti tässä luokassa esiintyviä alafunktioita, mutta mainitsee myös tilanteet, joissa kielestä ja puhujasta riippuen semanttisesti identtiset imperatiivit voidaan tulkita auktoriteetin käskyksi tai läheisen pyynnöksi, ja esimerkkinä tästä hän antaa vanhempien lapsilleen esittämiä komentoja, jotka luokiteltiin aluksi toiston alle⁵⁶. On kuitenkin ilmeistä, että viestin toistaminen tällaisissa tapauksissa liittyy muotoon ja käskyn nyanssit liittyvät funktioon. Me/he-distinktio onkin yksi niistä tekijöistä, joita on myöhemmin tutkittu koodinvaihdossa; esimerkiksi Davidson⁵⁷ on tutkinut valtaa, joka tulee ryhmäjaon myötä. On kuitenkin tarpeetonta kritisoida Gumperzin luokittelua, koska hän itsekin myöntää, että se kattaa vain osan funktioista, ja lisäksi tarkoituksena on luoda pohjaksi perustypologia, jonka avulla merkityksiä voidaan tulkita⁵⁸. Tämän lisäksi on syytä mainita, että Gumperz pitää funktioita jossain määrin universaaleina samoin kuin tiettyjä syntaktisia rajoitteita, joita analyysissä ilmeni⁵⁹.

Adams⁶⁰ on tutkinut koodinvaihtoa latinan ja muiden kielten välillä, ja erityisen kattavasti hän on tutkinut Ciceron kirjeissä esiintyvää koodinvaihtoa latinan ja kreikan välillä. Hän tekee alustavan jaon erilaisten funktioiden tai selitysten välillä ja lisää myöhemmin useita spesifejä funktioita. Alustava jako tapahtuu seuraaviin ryhmiin: suhteen luominen puhujan ja puhuteltavan välillä, identiteetin luominen, puheenaihe ja stilistinen keino⁶¹. Näistä neljästä puheenaihe voidaan lukea siis Gumperzin termin tilanteiseksi funktioksi. Spesifit funktiot ovat sisäpiirin kieli/solidarisuus, koodaus/eksklusio, etäännyttäminen/eufemismi, vakiintuneet sanonnat, semanttiset erot, tieteellinen terminologia ja stilistinen elävöittäminen,⁶² mutta näiden lisäksi Adams selittää koodinvaihtoa myös mm. voimasuhteilla⁶³. Roomalaiset siis pystyivät pitämään yllä pientä filhelleenistä sisäpiiriään muun muassa kielen avulla ja toisaalta sulkemaan pois sen avulla mahdollisia ylimääräisiä kuulijoita. Esimerkkinä eufemismista Adams antaa tilanteen, jossa Cicero vaimolleen lähettämässään kirjeessä puhuessaan taudistaan käyttää kreikankielisiä termejä ja näin pehmentää ilmaisuaan⁶⁴ (toisaalta kreikka oli vakiintunut lääketieteen kieli, joten niiden käyttäminen tässä yhteydessä voidaan selittää usealla eri tavalla). Semanttisissa eroissa kyse on lähinnä siitä, että monet

⁵⁶ Gumperz 1982, 78 ja 91-94.

⁵⁷ Davidson 2003.

⁵⁸ Gumperz 1982, 75 ja 81.

⁵⁹ Gumperz 1982, 90.

⁶⁰ Adams 2002.

⁶¹ Adams 2002, 301-304.

⁶² Adams 2002, 329-342, 347-382 ja 403-405.

⁶³ Adams 2002, 383-396 ja 399-403.

⁶⁴ Adams 2002, 332; Cic. *Fam.* 14,7,1.

sanat ovat vaikeasti käännettävissä, joten tarkan merkityksen vuoksi puhuja valitsee kreikankielisen version sanasta⁶⁵. Tieteellinen terminologia taas lukeutuu puheenaiheiden piiriin, joten se voidaan tulkita edellä esitetyllä tavalla tilanteiseksi. Verrattuna Gumperzin luetteloon Adams esittelee uusina funktioina etenkin koodauksen ja laajentaa stilistisen keinon hyvin monenlaisiin tilanteisiin.

Toisin kuin esimerkiksi Gumperz, Adams ei lähesty koodinvaihtoa yhden teoreettisen viitekehyksen avulla, vaan hänen tutkimuksensa on selkeästi aineistolähtöinen. Tästä seuraa kuitenkin se ongelma, että funktioiden luokittelu on sekavaa eikä selkeää järjestystä synny. Monet Adamsin esimerkeistä voidaan selittää ensin yhden funktion avulla, mutta tämän jälkeen niiden syvempi tarkoitus selittyy jonkin toisen funktion kautta⁶⁶, mikä taas johtaa funktioiden järjestymiseen hierarkkisesti. Eri tasojen löytyminen on oletettavaa ja kuvastaa hyvin koodinvaihdon monipuolisia käyttötapoja ja tulkinnan monimutkaisuutta, mutta tässä esitysmallissa ei käy aina selvästi ilmi, miten tasot liittyvät toisiinsa. Lisäksi Adams pyrkii selittämään kaiken mahdollisen koodinvaihdon jakamatta ensin sitä esimerkiksi tilanteeseen ja metaforiseen, mikä saattaa johtaa harhaanjohtaviin tulkintoihin. Esimerkiksi edellä mainittua Ciceron lääketieteellistä terminologiaa sisältävää kirjettä tulisi ensin tarkastella puheenaiheen tai genren vaatimusten kannalta ja vasta tämän jälkeen pragmaattisten lisämerkitysten kannalta. Jotkin Adamsin selitykset ovat myös hieman monimutkaisia tai liian vahvasti pragmaattisia merkityksiä suosivia, kuten esimerkiksi selitys Bysantin armeijan käyttämällä latinalle⁶⁷ tai oikeustapauksissa tuomarin julistusten kielelle⁶⁸. Edellisessä tapauksessa Adams toteaa, että latina luo mielikuvan voimakkaasta roomalaisesta sotajoukosta, kun todennäköisesti latina selittyikin ensisijaisesti armeijan konventionaalisenä lingua francana. Jälkimmäisessä tapauksessa latina tuo tuomarin julistuksille auktoriteettia, mutta on otettava huomioon, että ollakseen laillinen julistuksen täytyy olla latinaksi. On tietysti totta, että toisella tasolla tuomarin valta ja status vahvistuvat koodinvaihdon vuoksi, mutta tätä ei silti voida nähdä vaihdon pääfunktiona, ellei kysymyksessä ole tapahtuma esimerkiksi kaunokirjallisen teoksen sisällä, jolloin vaihto voitaisiin tulkita osaksi karakterisointia. Juuri näissä tilanteissa olisi siis järkevintä ensin pohtia, johtuuko koodinvaihto ympäristöstä, genrestä tai vastaavasta, eikä yrittää keksiä, millaisia konnotaatioita voi syntyä kielivalinnasta tällaisessa tilanteessa. On nimittäin selvää, että mikäli tällaisia selityksiä käytetään yhdessäkin tilanteessa, jossa kieli on tunnusmerkin ilman selvää metaforista funktioita, tulisi näin tehdä kaikissa muissakin tilan-

⁶⁵ Perinteisen terminologian mukaan kysymyksessä on kulttuurilaina.

⁶⁶ Esimerkiksi vakiintuneiden sanontojen ja semanttisten erojen vuoksi valittujen kreikkalaisten sanojen käyttö voidaan johtaa takaisin solidaarisuuteen.

⁶⁷ Adams 2002, 395.

⁶⁸ Adams 2002, 384.

teissa. Kaikesta huolimatta tutkimus on mielenkiintoinen vertailukohde kielten moninaisuuden, filologisen aspektin ja genrejen kattavuuden vuoksi. Adamsin luokittelu – vaikka siitä puuttuukin ehkä selvä järjestys – sisältää erittäin kattavan valikoiman funktioita ja on arvokas apuväline lähestyttäessä kaksikielistä tekstiä.

Esittelen tässä yhteydessä myös yhden teoreettisen mallin, jota on sovellettu etenkin koodinvaihdon tutkimukseen. Carol Myers-Scottonin⁶⁹ tunnusmerkillisyyssmalli⁷⁰ pyrkii selittämään puhujien tekemiä valintoja kommunikaatiossa sen perusteella, ovatko heidän valintansa tietyssä tilanteessa oletusarvoisia vai eivät. Puhujat seuraavat hänen mukaansa neuvotteluprinsiippiä (joka on muotoiltu Gricen yhteistyöprinsiipin tavoin⁷¹), jonka mukaan puhujien tulee valita sellainen lingvistinen muoto, joka indeksoi puhujan haluamaa oikeuksien ja velvoitteiden joukkoa⁷². Eri diskurssitilanteissa ovat voimassa erilaiset oikeuksien ja velvoitteiden joukot, jotka ovat periaatteessa yleisiä normeja, joista voidaan kuitenkin neuvotella⁷³. Neuvotteluprinsiippi sisältää joukon maksiiimeita⁷⁴, joiden sisältö voidaan summata seuraavasti: tunnusmerkitön koodi valitaan silloin, kun puhuja haluaa säilyttää voimassa olevat oikeudet ja velvoitteet puhujan kannalta tunnusmerkittöminä, kun taas tunnusmerkittömää koodia käytetään uusien oikeuksien ja velvoitteiden asettamiseksi tunnusmerkittömiksi. Mikäli tunnusmerkitön koodi ei ole selvillä, puhujan tulee koodinvaihdon avulla asettaa eri koodeja mahdollisiksi kandidaateiksi tunnusmerkittömän oikeuksien ja velvoitteiden joukon indeksiksi. Tämän lisäksi puhujan tulee tarpeen mukaan käyttää kuulijan kannalta kunnioittavaa koodia sekä valita se koodi, jonka avulla keskustelua voidaan jatkaa ja ottaa siihen mukaan henkilöt, jotka jäisivät muuten sen ulkopuolelle. Tunnusmerkitön oikeuksien ja velvoitteiden joukko tarkoittaa siis tietyssä kontekstissa sekä puhujan että kuulijan hyväksymää ja oletusarvoista sosiaalista tilannetta, johon kuuluvat esimerkiksi valtasuhteet. Aiemmassa muodossaan teoria sisälsi myös erikseen maksiiimin, jonka mukaan puhujat voivat indeksoida mahdollisesti useampaa kuin yhtä tunnusmerkitöntä oikeuksien ja velvoitteiden joukkoa ja luoda näin useita identiteettejä⁷⁵. Puhujat tekevät valintojaan sen mukaan, minkä normien he haluavat olevan voimassa tietyssä tilanteessa yrittäen näin maksimoida hyödyt ja minimoida haitat.

⁶⁹ Aiemmin Carol Myers Scotton. Suorien viitteiden ulkopuolella käytän nimen tämänhetkistä kirjoitusasua.

⁷⁰ Teorian ensimmäisestä muotoilusta ks. Scotton 1983.

⁷¹ Grice 1975, 45.

⁷² Myers-Scotton 1998b, 21.

⁷³ Myers-Scotton 1998b, 23-24.

⁷⁴ Myers-Scotton 1998b, 26. Nämä maksiiimit ovat tunnusmerkittömän valinnan maksiiimi, tunnusmerkittömän valinnan maksiiimi, kokeilumaksiiimi, kunnioitusmaksiiimi ja virtuositeettimaksiiimi.

⁷⁵ Scotton 1983, 126-127.

Tunnusmerkillisyysmallia on kritisoitu useista syistä, mutta keskityn tässä vain tärkeimpiin teemoihin. Yksi selkeimmistä puutteista on se, että vaikka teoria pyrkii selittämään kaiken koodinvaihdon termin laajassa merkityksessä, se ei kykene selittämään tyydyttävästi sellaisia funktioita, jotka eivät liity edellä esiteltyihin maksimeihin. Wei kiinnittää huomiota esimerkiksi siihen, että kaksikieliset puhujat käyttävät koodinvaihtoa usein diskurssia järjestävässä funktiossa ja lisäksi tällaiset funktiot eivät usein ole sidottuja tiettyyn lingvistiseen koodiin⁷⁶. Samanlainen ongelma löytyy Myers-Scottonin omasta tulkinnasta esimerkiksi, jossa montrealilaiset kaksikieliset puhujat vaihtelevat englannin ja ranskan välillä⁷⁷. Tässä tilanteessa puhuja kysyy ensin tietoja ranskaksi, ja kun hän ei saa vastausta, puhuja vaihtaa englantiin. Seuraavaksi puhuteltava pyytää varmennusta ranskaksi, johon myös vastataan ranskaksi. Tilanteen sulkeva kommentti eli vastaus alkuperäiseen kysymykseen alkaa englanniksi ja loppuu ranskankieliseen tarkennukseen. Myers-Scottonin mukaan tämä selittyy kyseisessä tilanteessa useamman identiteetin ylläpitämisellä, mutta tarkasteltaessa esimerkkiä tarkemmin yksittäisille vaihdoille voidaan löytää helposti omia merkityksiä, joista yksi liittyy nimenomaan diskurssin järjestämiseen. Kun puhuja vaihtaa ensimmäisen kerran englantiin, hän tekee tämän selvästi korjatakseen epäonnistuneen kommunikation. Kun taas puhuteltava lopulta vastaa kysymykseen, hän antaa vastauksen ensin sillä kielellä, jolla kysymys viimeksi kysyttiin, ja vaihtaa ranskaan todennäköisesti sen vuoksi, että tämä oli puhujan alkuperäinen preferenssi tässä tilanteessa.

Edellä mainituista ongelmista huolimatta tunnusmerkillisyysmalli nostaa esille muutamia asioita, jotka on hyvä ottaa huomioon analysoitaessa koodinvaihtoa. Usein tietyn koodin tunnusmerkillisyys tietyssä tilanteessa on oleellista funktioita analysoitaessa, mutta on tietysti annettava myös yhtä suuri painoarvo tunnusmerkillisille ja tunnusmerkittömille koodeille. Lisäksi on havaittava myös sellaiset funktiot, jotka eivät suoraan liity sosiaalisiin rooleihin, valtasuhteisiin tai normien mukaan toimimiseen. Useissa historiallisen pragmatiikan tai sociolinguistiikan piiriin kuuluvissa tutkimuksissa on kuitenkin lähestytty koodinvaihtoa joltain muulta suunnalta kuin edellä mainituilta, joten seuraavaksi esittelen joitain tutkimuksia, joiden materiaalina ovat olleet historialliset Britanniassa tuotetut tekstit.

⁷⁶ Wei 1998, 161.

⁷⁷ Scotton 1983, 127.

3.1.2. Koodinvaihto historiallisissa englantilaisissa teksteissä

Tarkastelen tässä alaluvussa, miten historiallista koodinvaihtoa Britanniassa on lähestytty aiemmin. Koska koodinvaihtoa on ylipäättään alettu tutkia vasta hiljattain⁷⁸, ovat sovellukset historialliseen materiaaliin vielä tuoreita. Ehkä omaa tutkielmaani läheisin genrensä puolesta on Dillerin⁷⁹ keskiaikaista englanninkielistä draamaa koskeva artikkeli, jossa hän kuvailee pääpiirteittäin eri kielten merkityksiä draamassa. Hän pohtii draaman muodostamia monitahoisia kommunikaatiotilanteita, joita voi syntyä esimerkiksi kirjoittajan ja lukijan välillä, mutta keskittyy kuitenkin näyttelijöiden väliseen ja yleisön kanssa tapahtuvaan interaktioon, koska molemmat ovat draaman suurin ja tärkein kommunikaation muoto. Kielien erityistehtävistä Diller sanoo seuraavaa⁸⁰: hepreaa käytetään kristillisissä yhteyksissä etenkin lainauksina, kun taas ranska on vallan ja hienostuneisuuden tai oppineisuuden kieli. Nämä konnotaatiot ovat ymmärrettävästi sidoksissa ranskan pitkäaikaiseen asemaan Britannian sivistyskielenä. Ranskaa käyttävät lähinnä korkeassa asemassa olevat ihmiset toisilleen tai tehdäkseen vaikutuksen alempiin sosiaalisiin luokkiin. Latina taas yhdistetään uskonnolliseen auktoriteettiin suuren määrän komponentteja ollessa lainattu joko Raamatusta tai liturgisista teksteistä, ja Gumperzin termejä käyttäen toisto on yleinen funktio. Syntaktisista ilmenemismuodoista Diller toteaa, että lauseensisäisten vaihtojen sijaan yleisin esiintymismuoto on pitkinä tekstipätkinä, mistä hän johtaa tietoisin kärjistetyn argumentin siitä, että yleensä näytelmän matriisikieleksi voidaan tulkita latina⁸¹, jolloin vaihdot muihin kieliin ovat tunnusmerkillisiä. Latinan rooli verrattuna ranskaan on Dillerin mukaan hyvin erilainen, koska ranskan avulla yläluokka erottaa itsensä muista, kun taas latina yhdistää ihmiset kaikista sosiaalisista luokista, vaikka nämä eivät osaisi kieltä⁸². Dillerin selostus kertoo paljon kielten vakiintuneista sosiaalisista konnotaatioista, mutta koska hän käsittelee pitkällisesti myös koodinvaihdon syntaktisia ilmenemismuotoja ja mahdollisia esteitä, funktioiden luokittelu ei ole kovin yksityiskohtaista. Tämä on kuitenkin hyvä lähtökohta genren tutkimiseen, sillä koodinvaihto ja monikielisyys ovat selvästikin juurtuneet hyvin selkeäksi osaksi draamaa – oli kyse sitten kielistä tai murteista.

Koodinvaihtoa on tutkittu draaman lisäksi monissa muissa genreissä. Keskiajan Britanniassa liike-elämän kielinä olivat latina ja englantia, ja tähän ryhmään kuuluvat sellaiset genret kuten kirjanpidot ja inventaarit. Laura Wright on todennut,

⁷⁸ Koodinvaihdon tutkimus on alkanut kukoistaa vasta 1980-luvulla. Ks. esim. Auer 1998.

⁷⁹ Diller 1997.

⁸⁰ Diller 1997, 511, 514-516, 519 ja 521.

⁸¹ Diller 1997, 515-516.

⁸² Diller 1997, 519.

että tällaisissa teksteissä koodinvaihto on pikemminkin normi kuin poikkeus, ja lisäksi se on säännöllistä, muttei ennustettavaa⁸³. Näissä tapauksissa onkin ehkä parasta tutkia tekstiä sinällään sekakielisenä eikä keskittyä yksittäisten vaihtojen funktioihin. Wrightin⁸⁴ mukaan latina ja englanti olivat sidottuina myös tiettyihin sanaluokkiin, mikä tietysti automatisoi vaihtoa edelleen, ja lisäksi kirjoitustapana oli lyhennysten ja suspension käyttö. Tällaisessa kirjoitustavassa lyhenne sisälsi vain osan sanavartalosta, jolloin yksittäinen sana oli mahdollista tulkita usein sekä latinan- että englanninkieliseksi. Yhteiskunnassa, jossa kaikki eivät välttämättä osanneet kaikkia kieliä, tällaiset monikieliset asiakirjat olivat tietenkin erittäin hyödyllisiä.

Toinen ei-kaunokirjallinen genre, jota on tutkittu paljon, on tieteellinen kirjoitus. Tony Hunt on tutkinut lääketieteellisiä tekstejä ja jakanut koodinvaihdot useisiin syntaktisiin luokkiin⁸⁵. Tuloksissa ehkä mielenkiintoisinta on, että yksittäisetkin tekstit voivat sisältää erittäin laajan valikoiman erilaisia muotoja, kun taas esimerkiksi draamassa vain tiettytyyppiset vaihdot ovat yleisiä. Samoin 16. vuosisadan lakiteksteissä latinaa käytettiin lähinnä formuloissa, 17. vuosisadan anatomisten luentojen muistiinpanoissa on lähinnä intrasententiaalisia vaihtoja, ja keskiaikaisissa saarnoissa on tyypillisesti intersententiaalisia vaihtoja⁸⁶.

Kaunokirjallisten tekstien osalta Davidson on analysoinut koodinvaihtoa myöhäiskeskiaikaisissa teksteissä me-/he-koodin käsitteen avulla tukeutuen etenkin sosiaalisen vallan ilmaistamiseen. Koodinvaihdosta tulee näin tärkeä karakterisoinnin apuväline, ja yhtenä esimerkkinä Davidson mainitsee keskienglantilaiset teokset, joissa hahmot vaihtavat englannista ranskaan esiintyäkseen korkeampiarvoisina, kuin mitä he todellisuudessa ovat⁸⁷. Sama funktio voidaan saada aikaan tietysti myös vaikkapa leksikaalisella valinnalla, mutta tämänkaltaiset esimerkit kuvastavat hyvin aikansa sosiolingvististä tilannetta. Sosiaalisten roolien neuvottelua eli ryhmään kuulumisen tai kuulumattomuuden merkitsemistä, identiteetin luomista ja genreytyypillisten roolien vaikutusta kielen vaihtoon ovat tutkineet myös Arja Nurmi ja Päivi Pahta⁸⁸ esimerkiksi myöhäismodernin ajan kirjeenvaihdossa. Tutkiessaan Thomas Twiningin henkilökohtaista kirjeenvaihtoa monille eri ihmisille ja monista eri aiheista Nurmi ja Pahta löysivät selviä yhteyksiä siihen, miten toinen osapuoli ja puhujan tiedostetusti tai tiedostamatta valitsema rooli (kuten saarnaaja, tiedemies tai veli) vaikuttaa siihen, mitä kieliä kir-

⁸³ Wright 2000, 149-151.

⁸⁴ Wright 2000, 150-151.

⁸⁵ Hunt 2000.

⁸⁶ Schendl 2000, 80-83.

⁸⁷ Davidson 2003, 475-476.

⁸⁸ Nurmi & Pahta 2010.

joittaja voi käyttää ja missä määrin koodinvaihtoa esiintyy. Puhuteltavan kielitaitojen tietäminen on siis tärkeää, mutta myös tuntemattomien kielten käyttö voi olla yhtä merkityksellistä⁸⁹.

Edelliset esimerkit osoittavat, että filologit ja lingvistit ovat lähestyneet koodinvaihtoa monista eri näkökulmista, mutta ei tule unohtaa, että samaa ilmiötä on tutkittu aikaisemminkin ja eri yhteyksissä ilman koodinvaihdon käsitettä sinänsä ja perustamatta tutkimusta esimerkiksi edellisessä osiossa esitellylle viitekehyselle. Käsikirjoitustutkijat ovat olleet alusta asti tietoisia sekakielisistä teksteistä, joita esiintyykin hyvin paljon, ja he ovat lähestyneet tällaisia tekstejä nimenomaan käsikirjoitustutkimuksen näkökulmasta⁹⁰. Linda Voigts on tutkinut latinalaisperäisten lyhennemerkkien⁹¹ käyttöä englanninkielisissä keskiaikaisissa tieteellisissä ja erityisesti lääketieteellisissä teksteissä ja todennut, että tällaisten merkkien runsaalle käytölle myöhäiskeskiajalla on kaksi syytä⁹². Ensinnäkin tieteellinen kirjoittaminen on aina ollut symboleista riippuvainen, ja toisekseen tällaiset tekstit olivat hyvin usein sekakielisiä, jolloin lyhennemerkkien käyttö lie-nee ollut luontevaa. Lyhennemerkit ovat siis leksikaaliselta viitteeltään monitul-kintaisia, koska esimerkiksi &-merkki voitiin lukea joko *et* (joka voi olla ranskan- tai latinankielinen muoto) tai *and*. Tämän lisäksi hän on myös luokitellut koodinvaihtoa sisältäviä tekstejä sen perusteella, mikä eri kielten välinen suhde on⁹³. Tekstit voivat olla hänen mukaansa pohjimmiltaan yksikielisiä, joihin on lisätty englannin- tai latinankielisiä käännöksiä tai muita huomautuksia lukemisen avustamiseksi. Toisaalta tekstit on voitu rakentaa ottaen huomioon muita kahden eri kielen käytön tuomia mahdollisuuksia, jolloin esimerkiksi eri kielillä kirjoitetut osat saattavat olla sisällöltään hyvin erilaisia. Lisäksi hän pitää erillisenä ryhmänä sellaisia tekstejä, joissa koodinvaihto saattaa olla tiedostamatonta johtuen esimerkiksi nopeasti latinasta englantiin käännetystä tekstistä. Kopioitsija on saattanut hänen mukaansa jättää latinankielisiä sanoja niihin kohtiin, joissa englanninkielinen vastine ei ole saman tien tullut mieleen tai joka ei ole ollut käännettävissä.

Vaikka Voigts lienee oikeassa siinä, että kopioitsijalla ei tällaisessa tapauksessa ole ollut tarkoitus käyttää koodinvaihtoa esimerkiksi stilistisenä keinona, vaihtaminen tuskin on tiedostamatonta siinä mielessä, että kirjoittaja ei huomaisi käyt-

⁸⁹ Nurmi & Pahta 2010, 154-155.

⁹⁰ Pearsall (1989) on tutkinut tällaisesta näkökulmasta John Gowerin teoksessa *Confessio Amantis* esiintyvää latinaa. Tässä teoksessa koodinvaihto on enimmäkseen joko tekstin osien välistä tai metatekstiä.

⁹¹ Lyhennemerkeistä käytettiin keskiajalla ja käytetään edelleen englanniksi useita eri termejä, kuten *sigil*, *brevigraph*, *abbreviation* sekä harvinaisempi *carecter* (Voigts 1989, 92-93).

⁹² Voigts 1989, 94-95.

⁹³ Voigts 1989, 96-97.

tävänsä latinankielisiä sanoja. Tieteellisessä kielessä saattaa olla hyvinkin luontevaa käyttää latinankielisiä sanoja samalla tavalla kuin lyhennemerkkejä tai ikään kuin niiden vastineina. Latinan käyttö voidaan siis lukea myös tilanteisen koodinvaihdon piiriin. Voigts itse asiassa viittaa itsekin samaan asiaan puhuesaan symbolien käytöstä. Hänen mukaansa monessa tilanteessa on saattanut olla yksinkertaisempaa käyttää symbolia kuten ympyrää, jonka sisällä on piste, kuin valita tilanteeseen sopiva sana sellaisten joukosta kuin *gold*, *aurum*, *sun* tai *sol*⁹⁴. Samoin myös matemaattiset symbolit helpottavat ilmaisua ja sulkevat pois tarpeen käyttää mitään tiettyä kieltä tieteellisenä metakielenä. Näin ollen sellaisia sanoja kuin *signat* 'merkitsee' ja *regnat* 'hallitsee' ei ole tarpeenkaan kääntää englanniksi astrologisissa teksteissä.

3.2 Kohteliaisuusteoria

Koska koodinvaihdon funktioista selvästi moni liittyy ihmisten välisiin sosiaaliin suhteisiin, sosiaaliseen statukseen ja valtaan, ryhmittymiseen ja tiettyjen sosiaalisesti hyväksyttävien käyttäytymisnormien noudattamiseen tai rikkomiseen, olen valinnut analyysini avuksi erään sosiolingvistisen teorian, joka koskettaa juuri näitä alueita ja selittää niiden tarpeen. Kyseessä on Penelope Brownin ja Stephen Levinsonin kohteliaisuusteoria⁹⁵, joka tässä käytetystä nimestään huolimatta kattaa kokonaisuudessaan ihmisten teot, joilla he pyrkivät pitämään yllä omaansa ja toisten julkisia minäkuvia tai hyökkäämään näitä vastaan. Teoria sisänsä sisältää myös eksplisiittisesti koodinvaihdon eräänä kohteliaisuusstrategiana, mutta tarkoitukseni on tässä tutkielmassa soveltaa teoriaa myös laajemmin koodinvaihtoon. Ennen teorian tarkempaa esittelyä on syytä muistuttaa, että Brown ja Levinson ovat omaksuneet konseptinsa alun perin Erving Goffmanilta⁹⁶.

Brown ja Levinson olettavat⁹⁷, että jokaisella yhteiskuntaan kuuluvalla ja siinä kompetentisti toimivalla aikuisella on kasvot (engl. *face*) ja jokainen tällainen henkilö tiedostaa, että hänellä ja kaikilla muilla yhteiskunnan jäsenillä on kasvot. Heidän määritelmänsä mukaan kasvot ovat julkinen omakuva, jonka jokainen yhteiskunnan jäsen haluaa säilyttää. Tämän muodostavat tarkemmin kaksi aspektia: positiiviset kasvot ja negatiiviset kasvot. Edellinen tarkoittaa henkilökohtaista ja muiden arvostamaa minäkuvaa, ja jälkimmäinen tarkoittaa halua toimia omas-

⁹⁴ Voigts 1989, 97.

⁹⁵ Brown & Levinson 1987.

⁹⁶ Ks. Goffman 1967. Tutkielman laajuuden vuoksi en käsittele erikseen Goffmanin näkemyksiä.

⁹⁷ Brown & Levinson 1987, 61-62.

ta tahdosta muiden ihmisten estämättä. Interaktiossa (oletustapauksessa tasaver-
taisessa tilanteessa) ihmiset pyrkivät säilyttämään omat kasvonsa ja muiden kas-
vot, koska kaikki pystyvät säilyttämään omansa ainoastaan tekemällä niin myös
muille, ja Brown ja Levinson olettavat, että ihmiset pääsevät yksinkertaisella lo-
giikalla tähän tulokseen⁹⁸. Tämän lisäksi he olettavat myös, että kulttuurista riip-
puen kasvojen tarkka sisältö voi vaihdella, mutta konsepti sinällään ja ihmisten
tarve pyrkiä säilyttämään ne ovat universaaleja.

Teoista, jotka loukkaavat jonkun henkilön kasvoja, käytetään termiä kasvoja uh-
kaava teko (*face-threatening act* eli *FTA*). Brown ja Levinson jakavat kasvoja
uhkaavat teot neljään luokkaan sen perusteella, kohdistuvatko ne puhujaan vai
puhuteltavaan ja positiivisiin vai negatiivisiin kasvoihin, ja he antavat joitain
esimerkkejä näistä⁹⁹. Puhuteltavan positiivisia kasvoja uhkaavia tekoja ovat sel-
laiset, jotka ilmaisevat puhujan negatiivisia asenteita puhuteltavan positiivisia
kasvoja kohtaan (kuten kritiikki, pilkka, syytökset, loukkaukset ja erimielisyys)
tai puhujan välinpitämättömyyttä niitä kohtaan (kuten tabuaiheista puhuminen ja
yhteistyöhaluttomuus), kun taas negatiivisia kasvoja uhkaavat teot, jotka yhdistä-
vät jonkin tulevan teon puhuteltavaan (kuten käskyt, ehdotukset, uhkaukset),
asettavat kuulijalle paineita hyväksyä tai kieltäytyä positiivisista teoista (kuten
lupaukset ja ehdotukset) tai ilmaisevat puhujan haluja kuulijan ominaisuuksia tai
omaisuutta kohtaan (kuten kateuden tai ihailun ilmaiseminen). Puhujan omia po-
sitiivisia kasvoja taas uhkaavat teot, jotka vahingoittavat hänen mahdollisuuksi-
aan itsekontrolliin ja itsekunnioitukseen (kuten pahoitteleminen, fyysisen kont-
rollin pettäminen, syyllisyyden myöntäminen sekä emotionaalinen epävakaus), ja
negatiivisia uhkaavat esimerkiksi kiittäminen, tarjousten tai anteeksipyyntöjen
vastaanottaminen ja epämieluisat lupaukset. Tärkeintä on huomata tässä kohdas-
sa, että pääasialliset instrumentit sekä kasvojen säilyttämiseen että niiden uhkaa-
miseen ovat kielellisiä.

Koska kommunikaatio – ja interaktio ylipäätään – olisi mahdotonta uhkaamatta
koskaan kenenkään kasvoja, ihmiset turvautuvat tarvittaessa erilaisiin strategioi-
hin, joista yksi pitää sisällään erilaisia kohteliaisuusstrategioita. Puhujat käyvät
läpi valintaketjun¹⁰⁰, jossa ensimmäisenä on mahdollisuus olla tekemättä uhkaa-
vaa tekoa ollenkaan, mutta mikäli se kuitenkin tehdään, on mahdollista tehdä se

⁹⁸ Brownin ja Levinsonin näkemykset kasvoista ovat joutuneet usein kritiikin kohteeksi. Esi-
merkiksi Culpeper (2011, 26-31) on valinnut erilaisen tavan kasvojen luokitteluun, ja lisäksi hän
korostaa, että kasvot voivat kuulua tietyissä kulttuureissa pikemminkin yhteisöille kuin yksilöil-
le.

⁹⁹ Brown & Levinson 1987, 65-68.

¹⁰⁰ Brown & Levinson 1987, 68-71.

implisiittisesti¹⁰¹. Mikäli uhkaava teko kuitenkin tehdään eksplisiittisesti, on puhujalla mahdollista tehdä se joko ilman hyvitystä tai sen kanssa, ja näistä jälkimmäinen tapaus viittaa keskustelukumppanin kasvojen huomioonottamiseen eli nimenomaan kohteliaisuusstrategioihin.

Brown ja Levinson käsittelevät useita erilaisia lingvistisiä realisaatioita kohteliaisuusstrategioille, mutta koska kaikki keinot eivät ole relevantteja tutkimukseni kannalta ja koska yksittäiset keinot voidaan edelleen jakaa ryhmiin, esittelen seuraavaksi pääpiirteittäin eri tapoja saavuttaa kohteliaisuusefekti. Yksi positiivisen kohteliaisuuden osa-alue on täyttää kuulijan tarpeet tai halut esimerkiksi antamalla fyysisiä lahjoja tai palveluksia tai sanomalla asioita, joita heidän oletetaan haluavan kuulla¹⁰². Kuten Brown ja Levinson toteavat, tämä on selvästikin se osa-alue, joka tyypillisesti yhdistetään arkikielessä kohteliaisuuteen. Toinen ryhmä käsittää sellaisia strategioita, jotka vahvistavat puhujan ja kuulijan yhteistoiminnallisuutta eli esimerkiksi yhteisiä tavoitteita. Tämä voidaan saavuttaa esimerkiksi käyttämällä inkluusiivisiä pronomineja tai tekemällä lupauksia¹⁰³. Viimeisenä ryhmänä ovat sellaiset strategiat, jotka tähdentävät puhujan ja kuulijan yhteistä maaperää eli esimerkiksi samanlaisia mielipiteitä tai samanlaista sosiaalista taustaa¹⁰⁴. Keinoja tähän ovat muun muassa huomion antaminen, juoruilu, vitsailu, sisäpiiriin kuuluvuutta korostavien puhuttelusanojen käyttö sekä sisäpiirikielen käyttö¹⁰⁵. Näistä viimeisen kohdalla Brown ja Levinson mainitsevat eksplisiittisesti koodinvaihdon, ja heidän mukaansa johonkin suljettuun ryhmään tai kotioihin yhdistettävä kielellinen koodi (eli kieli tai murre) ilmaisee oletusarvoisesti läheisyyttä eli positiivista kohteliaisuutta¹⁰⁶. Koodinvaihdon kuuluminen positiivisen kohteliaisuuden piirissä tähän ryhmään on ongelmatonta, mutta on otettava huomioon, että ei ole teoreettista estettä sille, että koodinvaihto voisi toimia myös puhujan omia kasvoja säilyttävänä strategiana sekä kuulijan kasvoja uhkaavana strategiana.

Negatiiviset kohteliaisuusstrategiat voidaan myös jakaa ryhmiin, mutta aluksi on syytä mainita, että yleisesti katsoen tarve välttää turhaa monimutkaisuutta ja ilmaista asiat suoraan on ristiriidassa sen tarpeen kanssa, jonka mukaan keskustelijat käyttävät epäsuoria ilmauksia. Epäsuorat ilmaukset, joiden avulla vältetään eksplisiittinen FTA, ovat yhteydessä Gricen keskustelumaksiimeihin, joita rik-

¹⁰¹ Implisiittisen ilmaisun ”turvallisuutta” sitoutumisen suhteen ja mahdollisuutta säilyttää tietty epämääräisyys voidaan verrata hyvin konversationaaliseen implikatuuriin. Vrt. Grice 1975.

¹⁰² Brown & Levinson 1987, 129.

¹⁰³ Brown & Levinson 1987, 125-129.

¹⁰⁴ Yhteisestä maaperästä ks. Clark 1996, 92-121.

¹⁰⁵ Brown & Levinson 1987, 103-104, 107-111, 117-118 ja 124.

¹⁰⁶ Brown & Levinson 1987, 110-111.

komalla voidaan saada aikaan konversationaalinen implikatuuri¹⁰⁷. Mikäli kuitenkin puhuja suorittaa FTA:n, hän voi myös vähentää hyökkäyksen voimaa samalla jollakin kohteliaisuusstrategialla. Yksi ryhmä käsittää ilmaukset, joiden avulla puhuja välttyy olettamasta mitään kuulijan halujen suhteen. Tällaisia ilmauksia ovat esimerkiksi kysymykset¹⁰⁸. Toinen ryhmä käsittää sellaiset strategiat, joiden avulla puhuja välttyy pakottamasta kuulijaa tekemään mitään. Tämä voi ilmetä siten, että kuulijalle annetaan mahdollisuus olla toimimatta esimerkiksi olemalla pessimistinen tai minimoimalla uhka tekemällä selväksi puhujan ja kuulijan välinen valtasuhde kunnioittavien puhuttelusanojen avulla¹⁰⁹. Kuten nähdään, jotkut puhuttelusanat ilmaisevat siis läheisyyttä, kun taas toiset ilmaisevat etäisyyttä. Kolmas strategia on ilmaista, että puhuja ei ole halukas loukkaamaan kuulijan kasvoja, ja yksi hyvin selkeä tapa tähän on pyytää anteeksi¹¹⁰. Viimeisenä ryhmänä ovat sellaiset strategiat, joiden avulla puhuja antaa myöten kuulijan muille tahtomuksille esimerkiksi lupautumalla olemaan velassa¹¹¹. Koska mikään negatiivinen kohteliaisuusstrategia ei sisällä eksplisiittisesti koodinvaihtoa, on mielenkiintoista nähdä, löytyykö materiaalista kuitenkin tällaisiksi tulkittavia strategioita tai mahdollisesti koodinvaihdon avulla tehtäviä hyökkäyksiä muiden kasvoja kohtaan.

Lopuksi on syytä valottaa lyhyesti teorian formaalia taustaa. Ensinnäkin Brown ja Levinson olettavat, että kaikilla yhteiskunnan jäsenillä on kasvojen lisäksi tietty kyky rationaaliseen päättelyyn ja että he tietävät myös kaikilla muilla olevan nämä päättelykyvyt¹¹². Rationaalilla selityksellä ja empatialla on keskeinen rooli pragmatiikassa, ja lyhyesti voidaan tämä summata niin, että mikäli tekijällä on tavoite, jonka hän uskoo saavuttavansa jollain teolla, hänen on rationaalista tehdä tämä teko. Muut ihmiset ymmärtävät hänen tekonsa soveltamalla empatian avulla tätä ajattelutapaa eli uskomalla hänen toimineen (omasta mielestään) rationaalisesti¹¹³. Lisäksi Brown ja Levinson katsovat, että puhujat arvioivat FTA:n suuruuden tai vakavuuden kolmen muuttujan avulla, jotka ovat sosiaalinen etäisyys (D), suhteellinen valta (P) ja veloitteiden suhteellinen luokitus (R) tietyissä kulttuurissa¹¹⁴. Näiden tekijöiden summa määrää teon vakavuuden. Ottaen huomioon edelliset kommentit rationaalista selityksestä ja empatiasta voidaan todeta, että esimerkiksi kuulijan tietäessä tekijöiden (D) ja (P) olevan matalia, mutta puhujan

¹⁰⁷ Brown & Levinson 1987, 211-213; Grice 1975, 45-46 ja 49.

¹⁰⁸ Brown & Levinson 1987, 144-146.

¹⁰⁹ Brown & Levinson 1987, 172-176 ja 178-187.

¹¹⁰ Brown & Levinson 1987, 187.

¹¹¹ Brown & Levinson 1987, 209-211.

¹¹² Brown & Levinson 1987, 61 ja 64-65.

¹¹³ Itkonen 2003, 58. Tutkielman laajuus ei mahdollista tämän tärkeän aiheen syvällisempää käsittelyä.

¹¹⁴ Brown & Levinson 1987, 74-76.

käyttäessä negatiivista kohteliaisuutta, on tekijän (R) oltava suuri. Jos (R) kuitenkin osoittautuu pieneksi, tämä voidaan selittää esimerkiksi seuraavilla kahdella tavalla: puhuja tavoitteli humoristista efektiä – jonka kuulija myös ymmärsi näin – implikoimalla, että (D) ja (P) todellakin ovat pieniä. Toisaalta tulkinta voi olla, että puhuja implikoi kuulijan pitävän arvoa (P) suurena, jolloin tämä pinnallisesti kohtelias ilmaus onkin ylikohtelias eli FTA.

Erilaisia kohteliaisuusteorioita on sovellettu aikaisemminkin historiallisen materiaalin tutkimiseen, ja Brownin ja Levinsonin mallia on soveltanut muun muassa Minna Nevala, joka tutki puhuttelusanojen sosiopragmaattisia funktioita varhaismodernin kauden englanninkielisessä kirjeenvaihdossa¹¹⁵. Hänen mukaansa teoria sopi hyvin tutkimukseen siitä syystä, että siinä otettiin huomioon sosiaalinen voima ja etäisyys, mikä taas mahdollisti esimerkiksi hierarkkisten suhteiden analysoimisen¹¹⁶. Juuri tästä syystä malli sopii myös hyvin omaan analyysiini, sillä tarkoituksena ei ole selittää koodinvaihtoa yksinomaan kohteliaisuusstrategiana, koska kuten aiemmin kävi ilmi, sillä on hyvinkin monenlaisia funktioita, ja vain osa niistä on suorasti yhteydessä kasvoin tai kohteliaisuuteen. Kuitenkin selitettäessä, millaisia motiiveja puhujilla on sosiaalisen statuksen ja vallan ylläpitämiseen keskustelussa, kasvot-mallin avulla voidaan paitsi ryhmitellä funktiot myös selittää niiden tarkoitus. Edellisessä luvussa kävi ilmi, että tällaiset tekijät vaikuttavat usein koodinvaihtoon, joten teorian valinta on tässäkin suhteessa perusteltua.

Kohteliaisuusteoriaa on myös sovellettu suoraan koodinvaihdon analysoimiseen. Esimerkiksi Gross on tutkinut koodinvaihdon funktioita englannin ja espanjan välillä moderneissa kaunokirjallisissa teksteissä¹¹⁷. Hän yhdistää analyysissään teorian kasvoista sekä Myers-Scottonin tunnusmerkillisyysmallin ja tutkii erityisesti sitä, miten eri koodit vaikuttavat valtasuhteiden luomiseen, ylläpitämiseen ja rikkomiseen¹¹⁸. Aineistossa yleinen asetelma on, että kaksikieliset puhujat kuuluvat sosiaalisesti alempiin luokkiin kuin yksikieliset englanninpuhujat, jotka ovat usein valta-asemassa toimivia henkilöitä kuten lakimiehiä ja opettajia. Gross esittelee useita tilanteita, joissa kaksikieliset vaihtavat englannista espanjaan uhataksaan yksikielisen englanninpuhujan negatiivisia kasvoja. Kun he yrittävät näin ottaa tilanteen haltuunsa, he tekevät tunnusmerkillisen koodinvalinnan indeksoidakseen sellaista oikeuksien ja velvoitteiden joukkoa, jossa heillä on valta¹¹⁹. Grossin analyysi vaikuttaa oikealta, mutta joissain tilanteissa yksittäisten vaihto-

¹¹⁵ Nevala 2004.

¹¹⁶ Nevala 2004, 78.

¹¹⁷ Gross 2000.

¹¹⁸ Epäkohteliaisuusteorioista ks. etenkin Culpeper 2011.

¹¹⁹ Gross 2000, 1294-1296.

jen kohdalla olisi syytä ottaa huomioon myös se, että koodinvaihto toimii salauksena, joka ei sinällään liity sosiaaliseen valtaan. Funktion tarkan merkityksen selvittämiseksi onkin välttämätöntä katsoa tarkkaan, keiden välillä kommunikatio tapahtuu. Jonkun muun kasvoja vastaan hyökätessä on myös yleistä, että puhuja samalla vahvistaa omia kasvojaan. Näin ollen esimerkiksi luokassa opettajaa vastaan kapinoiva oppilas, joka puhuu kiellosta huolimatta espanjaa¹²⁰, vahvistaa todennäköisesti positiivisia kasvojaan kaksikielisen yhteisön silmissä.

3.3. Metodi

Olen valinnut tutkielmaani varten lähestymistavan, joka tasapainottaa teoria- ja aineistolähtöisiä ratkaisuja. Teoriaa ei pyritä sovittamaan materiaaliin väkisin, vaan ilmiöitä voidaan selittää useammalta kannalta pitäen silti kokonaisuus selkeänä. Toisaalta löydökset pyritään selittämään teorian avulla niin, että ei käy ainoastaan ilmi, millaisia funktioita tekstissä on, vaan myös se, miksi niitä on. Pragmafiloginen lähestymistapa on mielekäs siksi, että toisaalta tekstissä ilmevä koodinvaihto ei selvästikään selity aina samoilla tekijöillä ja toisaalta sosiolingvistisen ilmiön selittämiseksi on luontevaa turvautua sosiolingvistiseen ja pragmaattiseen teoriaan, jota sovelletaan ottaen huomioon tekstin historiallinen, kulttuurillinen ja sosiaalinen tausta. Jaan analyysissäni koodinvaihdon funktiot Gumperzia seuraten alustavasti tilanteisiin ja metaforisiin. Jälkimmäisten kohdalla käsittelen yhtenä ryhmänä funktiot, jotka voidaan analysoida kohteliaisuus-teorian avulla, ja toisena ryhmänä ne, jotka selittyvät muilla tekijöillä. Koska funktioita voidaan löytää useilta eri tasoilta, sovellan teoreettista viitekehystäni luokitellakseni funktiot siten, että niiden keskinäiset suhteet ja mahdollinen hierarkkinen järjestys tulevat esiin.

Koska valitsemani lähestymistapa on vain yksi monista aikaisemmista ja monista mahdollisista, on syytä perustella pitkällisemmin sen valintaa. Monet aiemmat tutkimukset ovat lähestyneet koodinvaihtoa joko vain yhden merkityskentän näkökulmasta tai täysin aineistolähtöisesti. Teorian hyödyntäminen mahdollistaa tekstin tutkimisen omassa kulttuurisessa kontekstissaan niin, että tuloksia voi verrata myös muihin sosiolingvistisiin tai pragmaattisiin ilmiöihin, joita tutkitaan samalla tavalla. Esimerkiksi aiemmin mainitut puhuttelusanojen tutkimukset voidaan yhdistää koodinvaihdon tutkimukseen yhden teorian ja metodologian alle, jolloin tulokset voidaan yhdistää yhdeksi kuvaukseksi tietystä sosiolingvistisestä tilanteesta. Analysoimalla vain tiettyä ilmiökenttää (esimerkiksi koodinvaihtoa sisäpiiristrategiana) on helppoa pitäytyä vain yhdessä teoriassa ja toimia sen säännöillä, mutta koska materiaali tarjoaa niin monenlaisia ilmiöitä ja käyttötapo-

¹²⁰ Gross 2000, 1295.

ja, jotka eroavat toisistaan huomattavasti, ei ole suotavaa pakottaa tuloksia tulkittaviksi valitulla teoriolla. Tämä näkyy omassa työssäni vähintäänkin eri tulkinnan tasojen läsnäolossa. Toisaalta puhtaasti aineistolähtöinen tutkimus ei pysty selittämään, miksi kielenkäyttäjät pohjimmiltaan tekevät valintojaan. Ilmiöitä voidaan selittää erilaisina strategioina, mutta tämä ei selitä sitä, miksi ihmiset haluavat käyttäytyä tietyllä tavalla ja esimerkiksi tiettyjen käyttäytymisnormien mukaisesti. Kun kyseessä on suuri määrä vaihtelevaa materiaalia kuten korpuksen kanssa, aineistolähtöinen lähestymistapa on luonnollisesti paras lähtökohta ainakin ensimmäisten tutkimusten kohdalla.

Kuten teorioita esiteltäessä kävi ilmi, koodinvaihdon funktioiden monitasoisuus monimutkaistaa analyysiä joka tapauksessa. Lähestymistavan pitäisikin voida ottaa kantaa sekä ”pintatasolla” tapahtuviin ilmiöihin että pohjalla vaikuttaviin syihin. Otetaan esimerkiksi edellä mainittu Ciceron kirje vaimolleen, jonka Adams on analysoinut. Pintatasolla voidaan koodinvaihto selittää vieraan kielen aikaansaamalla eufemistisella funktiolla, kun taas syvemmällä tasolla eufemismien käyttö voidaan tulkita positiiviseksi kohteliaisuusstrategiaksi. Näin saadaan aikaiseksi monitasoinen analyysi, jossa puhujan käyttämän apuvälineen (tässä tapauksessa koodinvaihdon) lisäksi tuodaan esille puhujan mahdollisesti näkyvät tavoitteet. Kommunikaation pintatasoksi voidaan kutsua sitä, jolla on lingvistinen realisaatio. Taulukko 1 havainnollistaa tätä kuvaustapaa.

Taulukko 1: Merkityksen tasot

Kommunikaation taso	Väline	Tavoite/funktio
Pintataso	koodinvaihto	eufemismi
Syvätaso-1	positiivinen strategia	positiivinen kohteliaisuus
Syvätaso-2	epäsuora ilmaisu	tabuaiheen välttäminen
Syvätaso-n	kieli	kommunikaatio

Rajatun materiaalin ollessa kyseessä ei tietenkään ole mielekäästä sisällyttää kaikkia tasoja analyysiin. Funktioiden selittämistä helpottaa kuitenkin huomattavasti se, että analyysiin otetaan mukaan ylimääräisiä tasoja, joiden avulla voidaan selittää myös puhujan syvempiä intentioita. Myös Brown ja Levinson tekevät hyvin selväksi, että kohteliaisuuden selittämiseksi on lähdeittävä liikkeelle ”syvemmistä” tasoista, sillä he esittelevät pitkällisesti niitä loogisia päätelmiä, joita puhujat tekevät toimiessaan rationaalisesti¹²¹ ja valitessaan toimimisstrategioita¹²². Kohteliaisuus perustuu lopulta päättelyketjuihin, joita voidaan näin ollen jatkaa edelleen analysoimalla eri strategioiden realisaatiot vielä pienempiin osiin. Vaikka

¹²¹ Brown & Levinson 1987, 64-65.

¹²² Brown & Levinson 1987, 76-84 ja 87-91.

lähestymistapaa voidaan kuvata alustavasti näin, se monimutkaistuu kuitenkin huomattavasti, kun otetaan huomioon mahdollisesti metaforisten funktioiden kanssa samaan aikaan vaikuttavat tilanteiset funktiot. Tämäkään ei vielä riitä, vaan lisäongelmia aiheuttavat edelleen näkökulmat kommunikaation eri osapuolien kannalta sekä karakterisoinnin huomioonottaminen. Eri tulkinnan tasot onkin siis syytä pitää analyysissä vain apuvälineinä, jolloin hierarkkisuus ja eri tasot saadaan näkyviin pakottamatta niitä kuitenkaan mihinkään valmiiseen malliin, joka ei pysty kuvaamaan ilmiön monimuotoisuutta.

Näistä edellä mainituista syistä oma tutkimukseni pyrkii yhdistämään aineisto- ja teorialähtöiset lähestymistavat niin, että kaikki ilmiöt tulkitaan omassa kontekstissaan filologiseen tyyliin ja lisämerkitystasojen selittämiseksi sovelletaan teoriaa, joka ottaa kantaa kielenkäyttäjien perimmäisiin motiiveihin. Tämän lisäksi lähestymistapaa valittaessa on huomioitu tekstin genre. Draaman eri kommunikatiivisten tasojen huomioiminen onnistuu hyvin myös kohteliaisuusteorian avulla, sillä myös näytelmänsisäiset vaihdot voidaan tulkita siten kuin ne tapahtuisivat aidoissa tilanteissa oikeiden puhujien välillä¹²³. Koska ihmisillä on käsitys kasvojen tärkeydestä ja strategioista niiden ympärillä toimimiseksi, niitä voidaan käyttää apuna hahmojen karakterisoinnissa.

4. Analyysi koodinvaihdosta

4.1. Syntaktiset piirteet

Ennen kuin analysoin tarkemmin, mitä funktioita koodinvaihdolla on, on tarpeen tarkastella, millaista koodinvaihto on syntaktisesti materiaalissani. Suurin osa vaihdoista on intersententiaalista kuten esipuheen ja prologin välillä¹²⁴ ja sellaisissa keskustelutilanteissa, joissa osanottajat puhuvat keskenään latinaa. Näissä tilanteissa lyhimmät koodinvaihdot tapahtuvat kahden virkkeen välillä ja pisimmät kokonaisten näytelmän osien välillä. Seassa on kuitenkin myös joitain intrasententiaalisia vaihtoja, kuten voidaan nähdä seuraavista esimerkeistä¹²⁵:

¹²³ Clark (1996, 353-384) näkee tällaisen merkitystasojen kerrostumisen tärkeänä osana puhujan ja kuulijan välistä neuvottelua puhunnoksen merkityksestä.

¹²⁴ Orat. 280r.

¹²⁵ Selkeyden vuoksi annan käännöksen esimerkin sisällä hakasulkeissa, mikäli käännöksen erottaminen alkuperäisestä tekee tekstin lukemisesta hankalaa. Käsikirjoituksen alkuperäinen kirjoitusasu ja välimerkit on säilytetty mahdollisuuksien mukaan, mutta repliikkiä edeltävät välimerkit on yhtenäistetty kaksoispisteeksi. Lyhennykset on avattu hakasulkeiden sisällä.

(1) At last, after many a cringe at a lamentable acclamation of Quæso, Præceptor, da mihi veniam abeundi mictum [Pyydän, opettaja, anna minulle lupa mennä virtsaamaan], the honest man in black gave me a nodd, and out came Pilgarlick. (Orat. 280v)

(2) This martyrdom of books is a great device contra Omne quod exit in um seu Græcum, sive Latinum [kaikkia niitä vastaan, mitkä loppuvat ‘-um’ – olkoon kreikkaa tahi latinaa]. (Orat. 280v-281r)

(3) ego vult [...] dic latinè with you (Orat. 285v)

Minä haluaa [...] puhu latinaa kanssasi

(4) Dic latinè art, Child (Orat. 285v)

Sano latinaksi ‘art’, lapsi.

(5) Imprimis for contempt of authority, You are adjudged by the Statute De scandalo Magnatum equorum made anno domini Guilielmi imperatoris octavo (Orat. 291v)

Ensisijaisena syynä auktoriteetin halveksinta teidät tuomitaan täten nojaten asetukseen hevospohattain solvaamisesta, joka on säädetty Vilhelmin kahdeksantena hallitusvuonna

Koska intrasententiaaliset (ja tässä tekstissä jopa repliikinsisäiset) vaihdot ovat harvinaisia, voidaan Dillerin toteamus¹²⁶ latinan kielen käytöstä yleistää myös myöhäisempään draamaan. Lisäksi myöhemmin tulee käymään ilmi, että tällainen vaihtaminen voi ilmentää hyvinkin erityisiä funktioita. Esimerkin (1) vaihdos on lainaus, mutta koska Gumperz luki tämän tyypin metaforiseksi vaihdoksi, sitä tullaan käsittelemään myöhemmin. Esimerkki (2) taas muodostaa komplementtirakenteen. Esimerkissä (3) vaihdetaan vain viimeinen prepositiolauseke, kun taas esimerkin (4) merkitys tulee selvemmäksi, jos *art* ympäröidään heittomerkeillä – keino, jonka näytelmätilanteessa korvaa prosodia. Näin ollen se sisältää vaihtona joko kaksi nominia, joista toinen on maininta¹²⁷ ja toinen on vokatiivi, tai tulkittaessa tässä englanti matriisikieleksi vaihtona olisi predikaatti. Esimerkissä (5) vaihdetaan substantiivin *Statute* määre ja adverbiaalinen ajanilmaisuus. Ensimmäi-

¹²⁶ Diller 1997, 515.

¹²⁷ Maininta tarkoittaa sitä, että puhuja siirtyy metakielelliselle tasolle puhuessaan kielestä. *Credulio* ei siis tässä yhteydessä puhu taiteesta vaan sanasta, jolla viitataan taiteeseen.

nen sana *Imprimis* on ongelmallinen, koska se voidaan tulkita sekä keskienglannista peräisin olevaksi lainasanaksi tai säännönmukaisesti assimiloituksi muodoksi ilmaisusta *in primis*¹²⁸. Koska käyttö luettelon alussa on vakiintunut ja sanan merkitys on kokenut jonkinasteisen fossilisaation, voisi tämän tulkita alustavasti käyttönsä suhteen rajoitetuksi lainasanaksi. On joka tapauksessa huomionarvoista, että tässä yhteydessä erityisen vierasperäiseltä sanalta kalskahtava muoto vahvistaa koodinvaihdon asemaa virkkeessä.

Koodinvaihdon ja lainasanojen erottaminen on tekstissä yleensä suoraviivaista, mutta esimerkin (5) lisäksi on joitain kohtia, joissa liikutaan jatkumon keskivaiheilla. Kuten edellä todettiin, aina ei ole tarpeen tehdä eroa koodinvaihdon ja lainaamisen välillä, ja ne saattavat toimia myös samoissa funktioissa. Seuraavat esimerkit ovat siis rajatapauksia:

- (6) Item for being overtaken with a cup of Nimis, your pennance is to drink nothing but fair water as long as the discretion of your Magistrate shall think fitting. Lastly for being a Swearer. (Orat. 291v)
- (7) S^{r129}, not to spend words in vain I will have Forty shillings starling per annum. Or take away your son as you brought him hither. (Orat. 293v)

Esimerkki (6) on jatkoa esimerkin (5) luettelolle, ja tässä *Item* on samoin tulkittavissa sekä koodinvaihdoksi että lainasanaksi. Myös esimerkin (7) *per annum* voi olla lainasana, mutta itse asiassa näiden kolmen kohdalla on luontevampaa puhua koodinvaihdosta, kun otetaan huomioon Voigtsin analyysi keskiaikaisista lyhennemerkeistä ja monikielisistä teksteistä¹³⁰. Näissä esimerkeissä koodinvaihdot toimivat vastaavalla tavalla, eli ne eivät välttämättä ole analysoitavissa pienempiin osiin, vaan ne ovat kiinteitä yksiköitä samoin kuin edellä käsitellyt sanat *signat* ja *regnat*. Tämä osoittaa myös sen, että funktioiden alustava tarkasteleminen voi auttaa lainasanojen ja koodinvaihdon erottelussa, mikäli sellaista jakoa on edes tarpeen tehdä. Toisaalta joissain tapauksissa lainasanana asema on historiallisesti näitä selvempi:

- (8) **Ter:** Bravely spoken. For my own part, if the Monitor, or Claviger should come with a Habeas corpus to arrest the intrincecaliticks of

¹²⁸ OED s.v. *imprimis*, *adv.*

¹²⁹ Lyhennetty muoto sanasta *Sir*.

¹³⁰ Voigts 1989, 97.

my breeches about a matter of petty lashonye; hang me, if I doe not kick the rogue to Attomes. (Orat. 280r).

Esimerkin (8) *Habeas corpus* esiintyy englannissa artikkelin kanssa ja monikollisesti taivutettuna jo ennen tämän näytelmän kirjoitusvuotta¹³¹, joten perinteisten määritelmien mukaan se on lainasana. Toisaalta se on semanttisesti erikoistapaus viitaten asiakirjaan sen sisältämällä fraasilla, ja on todennäköistä, että oppilaat ymmärsivät paitsi tämän fraasin merkityksen myös sen alkuperän. Lainasanana ja koodinvaihdon raja ei siis olekaan selvä, vaikka sana tai fraasi esiintyisi tiettyinä aikana selvästi uuden kielen systeemiin sulautettuna muotona. Tässäkin esimerkissä ilmaisun funktio on analysoitavissa yhtenevästi riippumatta siitä, onko se koodinvaihto vai laina.

4.2. Tilanteinen koodinvaihto

Edellä ilmi tulleen koodinvaihdon syntaktisen jakautumisen vuoksi voisi olettaa, että suurin osa vaihdoista liittyy nimenomaan tilanteiseen koodinvaihtoon, jossa vaihto johtuu tilanteen aiheuttamasta tunnusmerkittömän kielen valinnasta. Mikäli näytelmää tutkii tältä kannalta, on helppo myös selittää vaihdot hyvinkin yksinkertaisella tavalla: kouluympäristössä puhutaan pääosin latinaa ja suoraan yleisölle suunnatuissa osioissa koodinvaihto on stilistinen keino. Tämänkaltainen näkemys kuitenkin peittää täysin sen monimuotoisuuden, joka saadaan aikaiseksi kielten jukstapositiona, eikä ylipäättään ole järkevää lähestyä kaunokirjallista tekstiä sillä olettamuksella, että roolihahmojen on pakko puhua tiettyä kieltä vain sen takia, että näin se on myös tekstinulkoisessa maailmassa. Vaikka roolihahmon karakterisointiin olisi sidottu erottamattomasti jokin tietty kielellinen koodi, erikseen merkityt eroavaisuudet eivät ole vain mukana tulevia merkityksettömiä muotoja, vaan tilanteen mukaan erilaisia merkityksiä luovia tehokeinoja. Ottaen huomioon tekstien oletettu yleisö vieraan kielen tai murteen ominaisuudet voivat saada aikaan humoristisia tai luokkaeroja korostavia funktioita¹³², eikä ole näin ollen järkevää lukea niitä tilanteisen koodinvaihdon piiriin. Näin ollen ei myöskään tule tulkita joulunäytelmän koodinvaihtoa pelkästään tilanteiseksi, mikäli sillä on selkeästi myös jokin metaforinen funktio.

Pitäen tämä huomautus mielessä voidaan kuitenkin todeta, että latina on sidottu niihin sosiaalisiin konteksteihin, joita voisi odottaakin tekstinulkoisen mallin perusteella, eli etenkin kouluelämään. Kun Philoponus ja Grammatulus keskustelee-

¹³¹ OED s.v. *habeas corpus*, n.

¹³² Diller 1997, 514 ja 519; Davidson 2003, 476 ja 482.

vat näytelmän toisen osan alussa latinaksi, voidaan tämä tilanne ainakin alustavasti luokitella tilanteiseksi koodinvaihdoksi:

(9) **Gra:** En baculum, si placet, tibi. Et si quis interea absentem quæritet, pace tuâ te abiisse dicam.

Phi: Non ita nimis diu hinc abero. Quocirca, si per negotia liceat, expectet me domi quisquis convenire velit reversurum evestigio. Atq[ue] audin? fac moneas Eugenium de epistola quam patri suo descriptam volui, ut ad reditum perficiatur. Satin memor es?

Gra: Dabo quidem operam ut satis. Num quid obsecro me vis præterea? (Orat. 282v)

Gra: Kas tässä sinulle kävelykeppi. Ja jos joku etsii sinua sillä välin, kun olet poissa, sanon luvallasi sinun lähteneen pois.

Phi: En ole niin kovin pitkään poissa täältä. Sen tähden – jos töiden puolesta sopii – kuka tahansa minut haluaakaan tavata kotona, voi odottaa minun palaavan heti takaisin. Ja kuuletkos? muistuta Eugeniusta kirjeestä, jonka halusin hänen kirjoittavan isälleen, että se on valmis palatessani. Muistatko?

Gra: Pidän varmasti huolta, että muistan. Pyydän, mitä vielä lisäksi haluat minusta?

Esimerkissä (9) voidaan huomata lisäksi esille tulevat valtasuhteet kohteliaisuusformuloissa *si placet* sekä *obsecro*¹³³. Tämä suhde ei niinkään tule ilmi mistään kielen valintaan liittyvästä seikasta, koska koodinvaihtoa näiden roolihahmojen kohdalla ei ole tapahtunut vielä mihinkään suuntaan. Koska oppilaiden tuli kuitenkin puhua rangaistuksenkin uhalla latinaa, englanniksi esiintyminen olisi ollut poikkeavaa tai tunnusmerkillistä. Mutta olettivatko näytelmää katsomaan tulleet henkilöt kuulevansa latinaa vai englantia tällaisessa tilanteessa, ja olettivatko he kielen valinnan mukailevan tekstinulkoista todellisuutta? Ongelmana tällaisen kohdan analysoinnissa on tietenkin se edellä mainittu seikka, että matriisikielen määrittäminen ei ole täysin yksioikoista, joten jukstapositio ei aina tarkoita tällaisessa tekstissä sitä, että lingvistiset muodot ovat fyysisesti peräkkäin, vaan kontrasti tässäkin on tehtävä erilaisten tilanteiden – kuten koti vs. koulu – välillä. Tällaisessa tapauksessa kyse on siis tilanteisesta koodinvaihdosta näytelmän sisällä tai Myers-Scottonin termein paremminkin tunnusmerkittömän koodin valinnasta.

¹³³ Vertailemalla englanninkielisiä ja latinankielisiä osia useissa näytelmissä näyttäisi siltä, että etenkin *obsecro* ilmenee samanlaisissa ympäristöissä kuin *pray*. Vrt. Brown & Levinson 1987, 101 ja 178-187.

Grammatuluksen lähdettyä pois näyttämöltä Philoponus pitää lyhyen monologin latinaksi¹³⁴, ja tällainenkin kohta on mahdollista tulkita sekä tilanteiseksi että metaforiseksi vaihdoksi etenkin tässä tutkielmassa valitun metodin vuoksi¹³⁵. Kun pidetään mielessä, että koodinvaihto tapahtuu myös näytelmän (tai *dramatis personae*) ja yleisön välillä, ja oletetaan edelleen, että yhden matriisikielen valinta tähänkään kommunikatiiviseen suuntaan ei ole paras mahdollinen ratkaisu, analyysi monimutkaistuu huomattavasti. Ehkä onkin parasta tulkita vaihto tässä kohtaa ensisijaisesti tilanteiseksi siinä mielessä, että englannin käyttö olisi tunnusmerkillistä ottaen huomioon koko näytelmä, mutta sillä on myös jollain tasolla karakterisoiva funktio, mikä taas on metaforista koodinvaihtoa. Lisäksi voidaan todeta, että koska eri vuosien näytelmät muodostavat jatkumon eli perinteen, on oletettavaa, että eri vuosien näytelmien välillä olisi jaettuja käytäntöjä. Kaikesta päätellen siis tapahtumien sijoittuessa koulumaailmaan tilanteinen vaihtelu noudatti pitkälti tekstinulkoisen maailman mallia, jossa englantia puhuvat oppilaat saivat kiinni jäädessään osakseen ankaria nuhteita¹³⁶, elleivät kyseessä olleet nuoret oppilaat, jotka opiskelivat kielioppia vielä englanniksi¹³⁷.

Toinen tilanne, missä vaihto johtuu tilanteesta tai genrestä, on näytelmänsisäinen näytelmä, jossa John Trunks on unohtanut nostaa hattuaan tavatessaan tuomari Abraham Bluntin. Bluntin palvelijaa esittävä Knobbs lukee syytteen rikoksista:

- (10) **Kn:** *Imprimis for contempt of authority, You are adjudged by the Statute¹³⁸ De scandalo Magnatum equorum made anno domini Guilielmi imperatoris octavo, vigesimo quarto die Novembris Quadragintesimoq[ue] to sit in the Town pidgeon holes like a Stock dove until you hatch a brood of better manners – Item for being overtaken with a cup of Nimis¹³⁹, your pennance is to drink nothing but fair water as long as the discretion of your magistrate shall think fitting. Lastly for being a Swearer. (Orat. 291v)*

¹³⁴ Orat. 282v-283r.

¹³⁵ Mikäli stilististä koodinvaihtoa tai koodinvalintaa karakterisoinnin apuvälineenä ei määritellä tarkemmin, sillä voidaan selittää mikä tahansa kohta, jolloin tästä kategoriasta tulee täysin hyödytön.

¹³⁶ Näin käy esimerkiksi neljännen joulunäytelmän dialogiosassa (Orat. 94r).

¹³⁷ Tällaista tilannetta kuvataan mitä ilmeisimmin kahdennentoista joulunäytelmän dialogiosassa (Orat. 319r-320r).

¹³⁸ Statute de scandalis magnatum oli laki, jonka perusteella voitiin tuomita sellainen henkilö, joka väittää ylhäisen henkilön esimerkiksi tehneen jotain rikollista tai herjaa tätä. Rangaistus oli hieman ankarampi, kuin mikä Trunksille määrätään (Coventry & Hughes 1832, s.v. *scandalum magnatum*).

¹³⁹ Tässä viitataan juopuneena esiintymiseen julkisesti.

Ensisijaisena syynä auktoriteetin halveksinta teidät tuomitaan täten nojaten asetukseen hevospohattain solvaamisesta, joka on säädetty Vilhelmin kahdeksantena hallitusvuonna 24. p:nä neljättäkymmentä marraskuuta [...]

Näissä syytteissä latinankielinen sisältö kattaa mahdollisesti listauksen aloittavan sanan *Imprimis* (kuten edellä mainittiin), toisen listaussanan *Item*, käytettävän lakipykälän nimen *De scandalo Magnatum equorum* sekä sen julistuspäivän *anno domini Guilielmi imperatoris octavo, vigesimo quarto die Novembris Quadragintesimoq[ue]*. Vaihdot latinaan johtuvat kielen asemasta ja historiasta virallisena lakikielenä, ja onkin huomattavaa, että ei ole tarpeen ymmärtää latinankielisten osioiden kirjaimellisia merkityksiä, koska niiden pääasiallinen funktio on legitimoida puhetta. Vaikka osittain tämänkaltainen lakipykälä olikin olemassa, asetuksesta annetut tiedot eivät pohjautu todellisuuteen. Kuten käännöksestäkin käy ilmi, latinankielisten osien tarkoituksena tässä kohdassa on antaa huvittava kuva lakikielestä, joten tilanteisen funktion lisäksi tässäkin vaihdossa on metaforisia piirteitä yleisön tulkintaa ajatellen.

Edelliset funktiot voidaan nähdä koskevan suhdetta *dramatis personae* – *dramatis personae*/yleisö, mutta koska tulkittavana on näytelmän kirjallinen versio, siitä löytyy myös auktorin ja lukijan välistä koodinvaihtoa. Näyttämökomennot ovat, kuten aiemmin todettiin, keskiaikaisessa draamassa poikkeuksetta latinaksi, ja tämä käytäntö jatkuu myös myöhemmin:

(11) *Intrant tres Scholastici rurales*¹⁴⁰ (Orat. 280r)

Kolme maalaisoppilasta tulee sisään.

(12) *Discumbunt Senes. Exeunt Gram: Jacky. Intrant Eugenius Philaster.* (Orat. 286r)

Vanhukset istuutuvat alas. Grammatulus ja Jacky poistuvat. Eugenius ja Philaster tulevat sisään.

Yleisimpiä komentoja ovatkin näyttämölle tulemista tai poistumista tarkoittavat ilmaisut kuten *intrant* ja *exeunt*. On kuitenkin mielenkiintoista, että vaikka ehdot-

¹⁴⁰ Sanan *rurales* merkitys tässä yhteydessä on epäselvä, koska maalaisuudella ei näytä olevan mitään tekemistä näiden roolihahmojen kanssa. Mahdollisesti se liittyy joko nuorempiin opiskelijoihin tai niihin, joilla ei ollut opiskelustipendiä, mutta tästä ei ole mitään näyttöä. *Scholastici* puolestaan ei vaikuta eroavan mitenkään sanoista *discipuli* tai *scholars*, joka esiintyy monissa englanninkielisissä osissa.

tomasti suurin osa komennoista on esimerkkien (11) ja (12) tavoin latinaksi, löytyy muutamia kohtia, joissa näyttämökomennot ovat englanniksi:

(13) Enter Trunks. Credulio Jacky. (Orat. 284v)

On huomionarvoista, että esimerkin (13) kaltaiset komennot käyttävät lähes aina nimenomaan verbiä *enter*¹⁴¹ ja liittyvät tilanteisiin, joissa kyseessä olevat roolihahmot ovat *rustici* tai *senes rustici*. Todennäköisesti tämä vaihto englantiin on tilanteista, jossa selitys liittyy roolihahmojen luokkaan ja sanan semantiikkaan. Tämä lisäksi ainoastaan kahdessa kohdassa, joissa Jacky itkee, kielenä on englanti¹⁴². Kaikki muut komennot, jotka liittyvät tähän yksikielisten roolihahmojen ryhmään, ovat poikkeuksetta latinaksi¹⁴³.

Näyttämökomentoihin voidaan lukea myös edellä mainittu latinankielinen lista roolihahmoista, jossa esimerkiksi Blunt ja Knobbs ovat *rustici* ja Philoponus on *ludimagister*¹⁴⁴. Näytelmän nimi tai otsake on kuitenkin englanniksi, ja tämä vaihtelu antaa lisää aihetta epäillä näytelmän varsinaista matriisikieltä. Koska kumman tahansa kielen asettaminen yleisesti erityisasemaan tuottaa ongelmia, on järkevintä olla erottamatta niitä ja puhua sekakielisestä tekstistä. Muiden vuosien näytelmissä näyttämökomennot ovat myös yleensä latinaksi, joten se on selvästikin tunnusmerkitön valinta. Toisaalta ei ole luontevaa yrittää selittää englanninkielisiä komentoja metaforisina tai pelkästään ympäristön aikaansaamina vaihtoina, vaan pikemminkin näissä kuten näytelmässä kokonaisuutena sekakielisyys itsessään on tunnusmerkitöntä. Tilanne muistuttaa Wrightin¹⁴⁵ tutkimia tekstejä, joista todettiin edellä, että yksittäiset koodinvaihdot eivät ole aina analysoitavissa, vaan funktio syntyy koko tekstin monikielisuudesta. Tässä tapauksessa voidaan puhua siis tilanteisen vaihdon lisäksi esimerkiksi fasilitatiivisesta koodinvaihdosta, jolla on diskurssia järjestävä tai avustava funktio.

4.3. Metaforinen koodinvaihto

¹⁴¹ Näyttämökomennoissa 3.p.imperatiivi oli tavallisin muoto. Joissakin näytelmissä myös latinankielisistä komennoista käytettiin vastaavana muotona konjunktiivin preesensia (OED, s.v. *enter*, v.)

¹⁴² *He cries* sekä *He weeps* (Orat. 293v). Monikielisten roolihahmojen tunteenilmaukset nimeetään muiden komentojen tapaan latinaksi, esim. *Gra: ridet* (Orat. 289r).

¹⁴³ Esimerkiksi Bluntin pukeutuessa *Blunt induit* sekä istuutuessa tuoliin *Blunt discumbit in cathedra* (Orat. 290v).

¹⁴⁴ Orat. 279v.

¹⁴⁵ Wright 2000. Ks. myös Scotton 1983, 123.

4.3.1. Kasvot

Positiivisten kasvojen ylläpitämistä voidaan löytää esimerkiksi sisäpiiriin kuulamista korostavista osioista, ja tämä olikin yksi Brownin ja Levinsonin mainitsemista strategioista¹⁴⁶. Voisi olettaa, että oppilaat ilmaisevat ryhmäsidoksiaan puhumalla keskenään latinaa, mutta silti näytelmässä esiintyy monia kohtia, jossa he valitsevatkin englannin:

- (14) **Eu:** [...] Et, ni fallor, maximè sollicita est, ne expectationibus vestris injuriam faceret. (Intrat Philaster) Quod si – [Ja jollen erehdy, hän pelkää kovasti, että hän tekee vääryyttä odotuksillenne. (Philaster tulee sisään) Mutta jos –]
Phi: Quod si – Put on your hat my submissive peice of learned hypocrisie. I marvel what makes you soe humble this morning.
Eu: Phil, welcome. (Orat. 283v)

Latinan vaihtaminen englantiin tässä tilanteessa korostaa irtaantumista koulutilanteesta ja painottaa Philasterin ja Eugeniuksen rooleja ystävyksinä koulutilanteen ulkopuolella¹⁴⁷. Kuten edellä todettiin, latina olisi kouluympäristössä tilanteisesti oletettu kieli eli tunnusmerkitön koodi, joten vaihto englantiin viestittää poistumista tästä ympäristöstä. Kysymyksessä on siis solidaarisuus, jossa sisäpiirin kieli implikoi sosiaalista läheisyyttä eli alhaista D-arvoa. Funktiota vahvistavat puhuttelusanat *my submissive peice of learned hypocrisie* ja *Phil*, jotka voidaan molemmat tulkita samantarvoisuutta korostaviksi eli positiivisia kasvoja ylläpitäviksi¹⁴⁸. Karakterisoinnin kannalta nämä kaksi eri diskurssi-strategiaa toimivat siis yhdessä. Sama funktio löytyy myös oppilaiden vaihtaessa keskenään englannista latinaan:

- (15) **Eu:** Nay, if your wits grow soe tart to abuse your best friends, Adjeu.
Præ: Sweet master, my lungs are at your perpetual service. Exit
Eu: Mirum est, Philaster, animadvertere appetitus hominum inexplebiles. Quorum (quasi tot furiis impulsi) mores flagitioso cuivis opprobrio mancipatos prostituunt, dummodo rem faciunt sibi, et opes congerant

¹⁴⁶ Brown & Levinson 1987, 110-111.

¹⁴⁷ Roolin vaikutuksesta vrt. Nurmi & Pahta 2010.

¹⁴⁸ Brown & Levinson 1987, 107-110, vrt. Nevala (2004, 86-89).

Ph: Eo scilicet dementiae plerosq[ue] mortales adigit fames auri inexplebilis, ut lucro potius suo, quam nomini, aut moribus consulant (Orat. 287r)

Eu: On ihmeellistä tarkastella ihmisten pohjattomia haluja, Philaster. Ikään kuin monien raivottarien sysäyksestä he huoraavat hyveellisyytensä myyden sen mihin tahansa kunniattomaan ja häpeämättömään, kunhan vain he saavat hankittua itselleen etua ja koottua varallisuutta.

Ph: Senpä vuoksi näet kyltymätön kullanhimo ajaa monet kuolevaiset siihen hulluuteen, että he välittävät enemmän voitoistaan kuin nimestään tai moraalistaan.

Sanoman sisältö ei vaadi latinaan vaihtoa, ja koska pelkästään englantia puhuva hahmo Præco ('airut') on poistunut lavalta, syy vaihtoon liittyy ainoastaan oppilaiden välisiin suhteisiin. Vaikka esimerkissä (15) on kysymys solidaarisuudesta ja positiivisten kasvojen vahvistamisesta, me-kieli ei korostakaan samaa sosiaalista läheisyyttä kuin esimerkissä (14). Esimerkin (15) yhteydessä korostetaan yhteistä sivistystä ja sosiaalista roolia oppilaina, kun taas esimerkissä (14) korostettiin koulutuksen ulkopuolista suhdetta. Näissä kohdissa funktion voidaan nähdä liittyvän nimenomaan koodinvaihtoon eikä niinkään valittuun koodiin, joten yleisen merkityksen kannalta ei ole väliä, vaihtavatko oppilaat latinasta englantiin vai englannista latinaan.

Positiivisten kasvojen uhkaamista tapahtuu näytelmässä useissa kohdissa monen eri diskurssi-strategian keinoin, ja yleensä tällä saadaan humoristinen efekti aikaan. Myös koodinvaihto toimii välineenä tällaiseen funktioon. Kun Grammatulus saapuu näyttämölle Trunksin, Credulion ja Jackyn luokse puhuen itsekseen latinaa ja Credulio alkaa puhutella häntä, syntyy seuraava sananvaihto:

(16) **Cr:** And verily he is a wonderous ready scholar at it. Young gentleman, may I presume to spur you a question, or two?

Gram: Mene, si placet, alloqueris? aut num quid me vis, obsecro? [Anteeksi, puhutteletko minua? Pyydän, mitä nyt haluatte minusta?]

Cr: Immò ego vult habere aliquid res, dic latinè with you. [Ei, minä haluaa toimittaa joitain asioita, puhu latinaa kanssasi.]

Tr: Out, Mr Credulio, out, all to be out. You have forgotten those toys long since. (Orat. 285v)

Grammatulus suorittaa kasvoja uhkaavan teon olemalla vaihtamatta siihen kieleen, jolla häntä puhutellaan, mikä on uhka Credulion positiivisille kasvoille, koska tämä viestittää Grammatuluksen mahdollisesta yhteistyöhaluttomuudesta ja toisaalta olettaa Credulion pystyvän myös vaihtamaan latinaan. Tämä lisää karakterisointia, jossa oppilailla on jossain määrin korkeampi status kuin maalaisilla, koska heillä on selvästi monipuolisempi kielellinen repertuaari. Ehkä tätä vielä mielenkiintoisempi on Credulion vastaus, jossa hän yrittää korjata positiivisia kasvojaan ja nostaa itsensä Grammatuluksen tasolle, mutta epäonnistuu täysin käyttämällä virheellistä ja tyyllitöntä latinaa ja vaarantaa näin edelleen positiiviset kasvonsa. On helppo kuvitella naurunpyrskähdyksiä yleisön seassa tähän kohtaan, ja kuten Trunksin vastauksesta nähdään, efekti ei ole pelkästään yleisölle suunnattu, vaan Credulio on nolattu myös näytelmän sisällä. Seuraavat repliikit vahvistavat tulkinnan kasvojen uhkaamisesta:

(17) **Cr:** Why truely to my knowledge I have not look'd on my Granum these twonty good years.

Gra: I am confident therefore in my hopes, Grave S^r, you will excuse the rudeness of my answer. Our schoole statutes confine me to noe other dialect. (Orat. 285v)

Karakterisoinnin kannalta Grammatulus kuvataan positiivisessa valossa, sillä hyökkäys Credulion kasvoja kohtaan on selvästi tahaton, koska oppilaat olettavat kaikkien muidenkin osaavan latinaa. Koodinvaihto ja sitä seuraavat kommentit kuvastavatkin mitä ilmeisimmin näytelmän kirjoittajien omia asenteita kouluttamattomia henkilöitä kohtaan. Tämä asenne käy selville jo näytelmän esipuheesta:

(18) Wee strictly charge, and command by vertue of a Noun Substantive statute which is not, nor ever was seen, felt, heard, or understood. That noe manner of person whatsoever, whether of Town, or Country, within the confines of this House call'd in latine Domus, that brings with him a touch of little precious thing call'd Bonitas [hyväntahtoisuus], presume to lay his hand, which in latine wee call, Manus, upon any book, or written paper whether Greek, or Latine, unless he be able to understand it by himselfe, and requireth not another man to be joyned with him, to shew him the reason, or signification. (Orat. 279v)

Latinan ja kreikan osaaminen oli siis selvästi arvostettu taito. Esimerkissä (17) Grammatuluksen vaihto latinasta englantiin on Gumperzin termin puhuteltavan

spesifiointia¹⁴⁹, kun taas Adams pitää tällaista vaihtoa akkommodaationa eli yhtenä solidaarisuuden tyyppinä¹⁵⁰. Edellinen on ongelmallinen, koska puhuteltava ei vaihdu vaan puhujan suhde puhuteltavaan. Toisaalta jälkimmäinen termi sopii paremmin edellä käsiteltyihin tilanteisiin oppilaiden yhteisistä koodeista esimerkeissä (14) ja (15). Kasvojen kannalta tilanteen kuvaaminen on yksinkertaisempaa, sillä siinä missä Grammatuluksen latinankielinen repliikki esimerkissä (16) uhkasi Credulion positiivisia kasvoja indikoimalla haluttomuutta yhteistyöhön, esimerkin (17) vaihto englantiin implikoi päinvastoin yhteistyöhalukkuutta. Koska solidaarisuus viittaa läheisyyteen, siitä ei voi olla kysymys tässä tilanteessa, koska muut tekijät kuten Grammatuluksen valitsema kunnioittava puhuttelumuo-
to *Grave S^r* on taas negatiivista kohteliaisuutta ja viittaa sosiaaliseen etäisyyteen eli korkeaan D-arvoon¹⁵¹. Solidaarisuutta toimivampi termi tällaiselle vaihdolle voisi olla esimerkiksi inklusio, joka voisi eksklusion kanssa olla tilanteesta riippuen suoraan kasvoihin liittyvää tai diskurssia järjestävää tai avustavaa eli fasilitatiivista.

Kuten aiemmin todettiin, Brown ja Levinson eivät mainitse sisäpiirin kieltä tai vastaavaa negatiivisen kohteliaisuuden strategiana tai kielen vaihtamista FTA:na, mutta on helppo johtaa mahdollisia tilanteita niistä yleisistä säännöistä, joita he antavat. Näytelmän loppupuolella Philoponus saapuu paikalle ja puhuttelee oppilaitaan, jolloin kielenä on tietenkin latina:

(19) **[Philo:]** [...] Philaster, quis malus Genius literariam hanc adeò turbavit familiam?

Ph: Nobis, si placet, libris incumbentibus venerunt.

Phil: Qui, malum! venerunt, impudens? (Orat. 292v)

[Philo:] [...] Philaster, mikä pahahenki on niin sekoittanut tämän kouluperheemme?

Ph: Anteeksi, mutta he tulivat meidän luoksemme, kun olimme paneutuneina kirjoihimme.

Phil: Ketkä, hitto vie! Ketkä tulivat, hävytön?

Onko tässä siis tulkittava jälleen, että kyse on tilanteisesta vaihdosta? Kuten aiemmin mainittiin, sen täytyykin olla oletusarvoinen funktio, mutta toisella merkitystasolla voidaan tulkita negatiivinen FTA tässä sekä Philoponusen että oppilaiden karakterisoinniksi. Toisin sanoen se, että oppilaiden on pakko vaihtaa täs-

¹⁴⁹ Gumperz 1982, 77.

¹⁵⁰ Adams 2002, 350.

¹⁵¹ Brown & Levinson 1987, 179. Tässä tilanteessa kysymys ei tietenkään voi olla korkeasta P-arvosta, mikä oli vaikuttamassa esimerkissä (9). Vrt. myös Nevala 2004, 91.

sä kohdassa latinaan, kuvastaa rehtorin sosiaalista valtaa. Ero aiempiin esimerkeihin on selvä, koska pelkkä sosiaalinen status irrallaan vallasta ei tarkoita sitä, että pystyisi pakottamaan ketään tekemään mitään. Tätä tulkintaa ei ole kuitenkaan syytä laajentaa esimerkiksi toisen osan alun keskusteluun, joka mainittiin aiemmin esimerkissä (9), koska siinä yhteydessä on sisällön perusteella pääteltävissä, että keskustelijat kuvataan sosiaalisesti ja valtasuhteiden kannalta eriarvoisina mutta hyvissä väleissä. Tunnuksmerkitön koodi ei siis aina painota samoja asioita jokaisessa tilanteessa, vaikka oikeuksien ja velvoitteiden joukko olisikin kahdessa tilanteessa sama.

Edelliset esimerkit ovat koskeneet lähinnä kommunikaatiota näytelmän eri hahmojen välillä, ja tältä osin tämä näytelmä onkin jossain määrin poikkeus joulunäytelmien joukossa. Yleensä näytelmät sisältävät enemmän suoraan yleisölle kohdistettuja puheita¹⁵², ja myös muiden vuosien näytelmien dialogiosiin verrattuna tämän näytelmän rakenne ja tyyli ovat monimutkaisempia ja vaihtelevampia. Muissa näytelmissä hahmojen vähäisen karakterisoinnin vuoksi koodinvaihtokin on rajoittuneempaa, ja sitä esiintyy etenkin vakiintuneiden sanontojen ja lainausten kohdalla. Tämän tutkimuksen kohteena olevan näytelmän alkuosa muistuttaa kuitenkin muiden näytelmien antamaa kuvaa tyypillisestä joulunäytelmästä, ja sieltä löytyy esimerkiksi seuraavanlaisia vaihtoja:

- (20) **Sec:** Noe, noe. That's too easie a punishment. Take such a slave, and first hang him up; then disrobe his podex, then claw his breech with a peice of Qui mihi. (Orat. 280r)
- (21) **Sec:** Incomparable. Oh how I shall laugh to see the Masculine and Feminine gender commit fornication one o'th'top of the other without any distinction of Hic or Hæc. (Orat. 281r)
- (22) **Sec:** Oh! How your Adverbs will swear, and curse, as by Pol, Ædepol, Hercle, and Mediusfidius too. (Orat. 281r)

Esimerkissä (20) koodinvaihto johtuu runon latinankielisestä nimestä *Qui mihi*, jolle tuskin oli käytössä englanninkielistä käännöstä. Nimi tulee William Lilyn runon ensimmäisistä sanoista *Puer qui es mihi discipulus* 'Poika, joka olet oppi-

¹⁵² Yleisön rooli joululoman myöntämisessä on onnistuttu useassa tapauksessa punomaan hyvin näytelmän kulkuun. Esimerkiksi kuudennen vuoden joulunäytelmässä vetoamukset loman puolesta esitetään vankien anomuksina tuomareille: *Quantum equidem ipse ex candido iudicium horum nunc vultu possum augurari veniam impetrasti pro Captivis ut loquantur liberè quid passi sint in Tulliano nostro* [Tosiaan siinä määrin kuin itse pystyn aavistamaan näiden tuomarien vilpittömästä olemuksesta, olet saanut luvan vangeille puhua vapaasti siitä, mitä he ovat kärsineet Tullianumissamme] (144v).

laani'. Kyseinen runo sisältää käyttäytymisohjeita koulupojille, ja se löytyy sisällytettynä joihinkin painettuihin kirjoihin, joissa on tämän lisäksi myös samaisen Lilyn latinan kielioppi¹⁵³. Esimerkissä (21) *Hic or Hæc* ei toimisi vitsinä englanniksi yhtä hyvin, ja itse asiassa pronomini taivutuksen hankaluudesta vitsailaan myös kahdennessatoista joulunäytelmässä¹⁵⁴. Tätä vaihtoa ei tietenkään voi pitää lainauksena toisin kuin vaihtoa aiemmin käsitellyssä esimerkissä (2), jossa vaihto latinaan koostuu fraasista *contra Omne quod exit in um seu Græcum, sive Latinum*. Tässä viitataan neutrisukuun, mutta sitä ei tarvitse päätellä ilmaisun sisällöstä, sillä tämä on osa seuraavaa sääntöä Lilyn kieliopista:

- (23) Attamen ex cunctis quæ diximus antè notandum, Omne quod exit in um, seu Græcum, sive Latinum, Esse genus neutrum (BI, 12)

Mutta kaikista edellä mainitsemistamme on huomattava, että kaikki, jotka loppuvat '-um' (olivat ne sitten kreikkaa tai latinaa), ovat neutrisukuisia.

Koska kuulijan on selvästikin tarkoitus huomata, mistä tämä lainaus on peräisin, esimerkissä (2) on intertekstuaalinen funktio, mikä pitää paikkansa myös esimerkeistä (20) ja (21). Intertekstuaalisuus on väline yhteisen maaperän asettamiseen ja julkituomiseen, joten näissä tapauksissa funktiona on syvemmillä tasolla solidaarisuus ja edelleen positiivisten kasvojen ylläpitäminen¹⁵⁵. Näytelmätilanteessa solidaarisuus oli todennäköisesti suunnattu nimenomaan yleisön korkea-arvoisia henkilöitä kohtaan, jolloin koodinvaihto voidaan nähdä sekä yleisön positiivisten kasvojen että oppilaiden positiivisten kasvojen ylläpitämisenä. Yleisön tapauksessa heidän oletetaan ymmärtävän nämä lainaukset tai viittaukset ilman selityksiä, mikä osoittaa heidän kuuluvan sivistyneistöön, jonka puolesta puhuttiin esimerkissä (18). Oppilaiden tapauksessa heidän sosiaalinen etäisyytensä eli D-arvo kuulijoista pienenee, jolloin he nostavat itsensä jossain suhteessa näiden tasolle.

Esimerkin (22) funktio voidaan myös lukea edelliseen kategoriaan, mutta tämä luettelo kiro sanoista tai manauksista ei ole tässä muodossa Lilyn latinankielisessä kieliopissa¹⁵⁶. Kuitenkin ainakin eräässä englanninkielisessä versiossa adverbien kohdalta löytyy seuraava listaus:

¹⁵³ Esimerkiksi Roger Nortonin painos vuodelta 1687 (LR 99).

¹⁵⁴ *O Jemmy, They have engender'd so much trouble in my soul, that ingeminating Hic hæc hoc, I haue brought upon mee such a terrible Hiccough, that I cannot rest, nor sleep in the night.* (Orat. 319v).

¹⁵⁵ Brown & Levinson 1987, 124.

¹⁵⁶ BI, 91.

(24) Some of swearing, as Pol, ædepol, hercle, medius fidius. (PS, 41)

Tietämättä varmasti, mitä kirjoja ja painoksia oppilaat ovat käyttäneet, on mahdotonta todeta kaikkien vastaavien kohtien alkuperää. Tässäkin tapauksessa kuitenkin esimerkkien (22) ja (24) samankaltaisuus tuskin johtuu sattumasta. Nämä solidaarisuusstrategiat, joiden välineenä toimivat intertekstuaalisuutta luovat lainaukset, toimivat suhteessa yleisöön samoin kuin esimerkin (16) *Immo ego vult habere aliquid res, dic latine with you*, jota edellä analysoitiin lähinnä näytelmänsisäisen funktion kannalta. Esimerkkien (21), (22) ja (23) tapauksessa näytelmänsisäinen koodinvaihto voidaan tulkita toisaalta oppilaiden – siis tässä tapauksessa *dramatis personae* – välisen solidaarisuuden ilmaisemiseksi sekä puheenaiheesta johtuvaksi tilanteiseksi koodinvaihdoksi. Tilanne on siis samanlainen kuin niissä Adamsin käsittelemissä esimerkeissä, joiden totesin olevan puutteellisia, koska niissä korostettiin metaforisen funktion asemaa puhujan intention kohteena. Samoin näissä tapauksissa hahmojen välisen solidaarisuuden korostuminen on selvästi koodinvaihtoon sidoksissa oleva merkitys, mutta puhujan tavoitteiden kannalta ei ole syytä sivuuttaa tilanteista koodinvaihtoa pelkkänä mahdollisuutena; molemmat funktiot toimivat yhdessä eri tasoilla.

Näytelmän ja yleisön välinen positiivisia kasvoja ylläpitävä koodinvaihto voi sisältää myös muita funktioita solidaarisuuden lisäksi¹⁵⁷. Esimerkissä (20) esiintyy edellä käsitellyn osan lisäksi toinenkin koodinvaihto: *then disrobe his podex, then claw his breech*. Käsitelin edellä kahteen otteeseen toisaalta koodinvaihdon ja lainasanojen erottamisen vaikeutta ja toisaalta tällaisen jaon tekemisen tarpeellisuutta. Tässäkin tapauksessa *podex* voisi olla kumpi tahansa, sillä se on melko tuore ja käytön suhteen rajoittunut lainasana englannissa¹⁵⁸. Funktion kannalta tällä ei ole kuitenkaan mitään merkitystä, sillä molemmissa tapauksissa se toimii eufemismina pakaroille. Kansanomaisemman termin käyttäminen olisi FTA sekä puhujien että kuulijoiden positiivisia kasvoja kohtaan kuten muutkin tabuaiheet¹⁵⁹. Näin ollen koodinvaihto toimii positiivisena kohteliaisuusstrategiana. Verrattuna Adamsin esimerkkiin Ciceron eufemistisesta kreikasta esimerkki (20) sulkee pois vastaavan tilanteisen koodinvaihdon, ja lisäksi samaan asiaan viitataan heti uudelleen englanninkielisellä eufemismilla *breech*, joka tarkoittaa oikeastaan tämän alueen peittävää vaatetta. Kuten näistä esimerkeistä käy ilmi, yhden kommunikaatiotilanteen tai -dimension kannalta yhtenevästi toimivat koodin-

¹⁵⁷ En käsittele erikseen mahdollista yleisön kasvoja uhkaavaa eksklusiivista koodinvaihtoa, joka on kuitenkin täysin mahdollinen ilmiö, jos yleisön joukossa oli kielitaidottomia katsojia. Lukuun ottamatta yleisiä kommentteja yleisön laadusta esimerkin (18) tapaan tässä näytelmässä ei ole mitään erityistä todistetta tällaisella funktiolla.

¹⁵⁸ OED s.v. *podex* n.

¹⁵⁹ Brown & Levinson 1987, 67.

vaihdot voivat saada toisistaan poikkeavia nyansseja tutkittaessa niitä jonkin toisen dimension kannalta.

4.3.2. Muita funktioita

Koodinvaihdon selittäminen pääasiallisesti stilistisenä keinona saattaa olla harhaanjohtavaa, kuten mainitsin Adamsin tutkimuksen yhteydessä. Tekstistä löytyy silti joitain kohtia, joissa tämä selitys on tilanteista tai muuta metaforista funktiota parempi, eli sellaisia, joissa jukstapositio ei johdu sanoman sisällöstä. Ensimmäisen osan lopussa kaksi oppilasta esittävät runon, jossa toinen puhujista lausuu ensin yhden säkeistön englanniksi ja toinen latinaksi:

(25) **Pri:** Arise from bed great Monarch of the day / And trample down with a victorious ray / The shades of gloomy night, and our dark fears. / To whom the slow pac'd flight of morn appears / The proud Usurper of our hopefull mirth / Which yet unborn expects from you its birth.

Sec: Heu fuge, Summe Deûm, rutuli fuge gloria cæli. / Tarda quid optatum prorogat hora jubar? / Come serenatas juvenili lampade terras / Nostra sub infanti gaudia luce silent. / Sic tibi cæligenas refoventi lumine nubes / Misceat oppositas invida nulla faces. (Orat. 281v)

Sec: Ah, riennä, ylin jumalista, riennä, kultaisen taivaan kunnia. / Mikä hidas hetki pidättää toivottua sädeloistoa? / Hyväntahtoisen soihdun nuoruudellaan valaisemilla mailla / Meidän ilomme lepäävät nuoren valon alla. / Siis sinun elvyttämässäsi valossa taivassynnyisiä pilviä vastaan / älköön kukaan kateellinen sekoittako soihtuja.

Sisällöltään säkeistöt ovat melko samanlaisia; molemmissa puhutaan nousevasta valosta, joka peittää maan loistollaan, sen hitaasta saapumisesta ja jonkin pahan voiman voitosta. Kyseessä ei ole kuitenkaan pelkkä parafraasi, vaan jukstapositio, jossa kaksi rakenteellisesti erilaista mutta semanttisesti samanlaista osaa muodostavat toisaalta kontrastin ja toisaalta yhden kokonaisuuden. Rakenteiden erilaisuutta korostaa se, että säkeistöissä on käytetty kummallekin kielelle ”tyypillistä” runomuotoa. Latinankieliset osat ovat siis elegistä distikonia, kun taas englanninkieliset ovat riimien avulla sidottuja jambisia pentametrejä. Tässä koodinvaihdon funktio on selvästi stilistinen jukstapositio englannin ja latinan välillä – mitä tällä vertailulla sitten haluttiinkaan ilmaista. On otettava kuitenkin huomioon, että tällainenkin tapaus on analysoitavissa kasvojen kannalta, sillä stilistises-

ti ”onnistunut” rakenne osoittaa kirjoittajan tai puhujan kompetenssia tällä saralla, mikä toimii positiivisia kasvoja vahvistavana tekona. Erona muihin edellä esiteltyihin otteisiin esimerkissä (25) stilistinen funktio lienee itsetarkoitus, kun taas muissa kohdissa se on jossain määrin sivutuote. Tässä esimerkissä ei voi puhua myöskään karakterisoinnista, koska tässä puhuvat kaksi hahmoa tulevat näyttämölle vain lausumaan tämän runon. Selvästikin tästä käy myös ilmi, että oppilaat ylipäättään osaavat luoda runoja latinaksi, mutta tämä pitää paikkansa myös englannin osalta. Tämä vivahde ei siis ole yhteydessä kielen valintaan.

Käsittelin edellä kasvoihin liittyvää inklusiivista ja eksklusiivista koodinvaihtoa ja totesin, että jotkin eksklusiiviset vaihdot voivat olla sellaisia, että ne eivät selity suoraan kasvojen kannalta. Nämä fasilitatiiviset vaihdot voi tunnistaa siitä, että niiden funktiot eivät liity ensisijaisesti sosiaaliseen statukseen:

- (26) **Eu:** Audin, Philaster, quàm liberam nobis pollicentur operam? Quid si ducamus in proscenium, unde mox Actores prodeant suâ saltem ineptiâ plausibiles? [Kuuletko, Philaster, mitä apua he itsenäisesti tarjoavat meille? Jos johdamme heidät näyttämölle, eivätkö he astuisi sieltä pian uskottavina näyttelijöinä vähintäänkin typeryytensä vuoksi?]
- Ph:** Prout se res habent nostræ introducamus. [Siinä määrin, kun tilanteemme on tämä, johtakaamme heidät sinne.]
- Bl:** Nay latine mee noe more then I latine you? For verily I kenn it not. My Grandmother good old soul died long before I was born. (Orat. 284r-284v)

Esimerkissä (26) oppilaat vaihtavat latinaan, jotta Blunt ja Knobbs eivät tietäisi, mitä he sanovat, joten kyse on salauksesta (tai kryptauksesta), mikä on fasilitatiivisten funktioiden alaluokka. Adams käsitteli tällaisia vaihtoja eksklusiivisten vaihtojen yhteydessä, mutta kuten esimerkistä (26) käy ilmi, näillä funktioilla on merkittävä ero. Tässäkin tapauksessa vaihto voi toimia myös FTA:na Bluntin ja Knobbsin positiivisia kasvoja kohtaan, mutta selvästikään se ei ole primäärifunktio. Toisin sanoen puhujan intentioiden kannalta tarkoituksena ei ole ensisijaisesti ilmaista sosiaalista etäisyyttä vaan välttää viestin sanoman päätyminen väärin käsiin. Tämä funktio ei ole sidoksissa mihinkään tiettyyn kieleen, ja sama asia voitaisiin tehdä käyttämällä esimerkiksi eufemistisia ilmaisuja ihmisten nimistä, jolloin ulkopuolisille ei ole selvää, kenestä puhutaan. Tilanne esitetään kuitenkin niin, että Blunt selvästi kokee, että hänen kasvojaan uhataan, kun hän ei voi ottaa osaa keskusteluun. Näin ollen vaikka salaus on puhujan kannalta tärkein merkitys

koodinvaihdolle, kuulijan kannalta tämä johtaa aivan samaan merkitykseen kuin eksklusio eli kasvojen joutumiseen uhatuksi.

5. Tulokset ja niiden merkitys

5.1. Koodinvaihto kontekstissaan

Edellä esitettiin, että koodinvaihdon ja lainaamisen erottaminen toisistaan formaalisti on ongelmallista, joten tässä yhteydessä on sopivaa tarkastella uudelleen joitain esimerkkejä teoreettisen viitekehyksen valossa. Aloittaen yksinkertaisesta esimerkistä voidaan todeta, että *Habeas corpus* olisi perinteisen luokittelutavan mukaan kulttuurilaina, kun taas *item* ja *imprimis* olisivat prestiisilainoja, koska niille oli jo olemassa vastineet englannin kielessä. On totta, että kaksi jälkimmäistä ovat varmaankin tulleet osaksi englannin kieltä hitaan prosessin kautta, mutta niiden yleistyminen ei liene johtunut niihin yhdistettävästä prestiisistä vaan siitä, että molemmat sanat toimivat samoin kuin yksittäiset symbolit, kuten edellä esitettiin. Niiden käyttö voidaan siis selittää fasilitatiivisilla tekijöillä. Tämä pitää paikkansa myös ilmaisun *per annum* kohdalla. Mentaalileksikon kannalta on varmasti totta, että kaikki nämä ilmaukset voitaisiin luokitella lainasanoiksi, ja lisäksi ne olivat laajan kieliyhteisön käytettävissä eivätkä ne siis olleet spontaaneja koodinvaihtoja. Ongelmalliseksi tämän yksioikoisen tulkinnan tekee se edellä esitetty seikka, että tässä yhteydessä käsiteltävässä tilanteessa sekä puhujat että ainakin osa kuulijoista pystyivät näkemään näiden ilmaisujen alkuperän ja analysoimaan niitä kieliopillisesti osiin. Tilanne on täysin vastaava sellaisen ilmaisun kohdalla kuin *Qui mihi*, joka toimii samalla periaatteella kuin *Haebas corpus*, mutta joka ei kuitenkaan ollut samalla tavalla (lähes) koko kieliyhteisön kompetenssin tavoitettavissa. Kun edelleen tällaisten ilmaisujen kohdalla pragmaattinen funktio voi olla samanaikaisesti sekä fasilitatiivinen että metaforinen ilmaisten esimerkiksi solidaarisuutta kuulijoiden kanssa, voidaan todeta, että monikielisten puhujien kannalta koodinvaihdolla ja lainasanoilla ei välttämättä ole aina mitään eroa¹⁶⁰. Tämä ei tarkoita kuitenkaan sitä, että kielten välinen ero siinä olisikin jotenkin hämärtynyt, vaan tämä koskee ainoastaan yksittäisiä tapauksia.

Varsinaisen koodinvaihdon osalta näytelmästä löytyi kolmea erilaista tilanteista vaihtamista. Näistä ensimmäiset olivat tunnusmerkittömän koodin valintoja kielenkäytön mallin perusteella sellaisissa tilanteissa, jotka ovat lähimpänä Gum-

¹⁶⁰ Vrt. Gardner-Chloros 2010, 195.

perzin määritelmää. Näissä tilanteissa on siis kyse jonkinlaisen diglossian asettamista rajoituksista. Esimerkkien (9) ja (19) kohdalla tämä oli erityisen selvää, mutta myös näytelmän alkuosan (jonka matriisikieli on englanti) vaihdot esimerkeissä (1), (2), (8), (20), (21) ja (22) kuuluvat vastaavaan kategoriaan. Erona näissä kahdessa ryhmässä on se, että edellisissä vaihto johtuu siitä, kenelle puhutaan, ja jälkimmäisissä siitä, mistä puhutaan. Kuten metaforisten piirteiden analysointi osoitti, näissä tilanteissa myös pragmaattinen merkitys on erilainen. Asioista puhuttaessa koodinvaihto liittyi lähinnä solidaarisuuteen, kun taas rehtorista johtuva koodinvaihto liittyi asymmetrisiin valtasuhteisiin. Oppilaiden välinen koodinvaihto esimerkeissä (14) ja (15) ei puolestaan ole tilanteista, koska oppilaiden välisessä keskustelussa ei ole yhtä tunnusmerkitöntä koodia, vaan koodinvaihto on pikemminkin itsessään tunnusmerkitöntä¹⁶¹. Myös esimerkin (10) latinankieliset ilmaisut ovat tunnusmerkittämiä, joten näytelmänsäisen kommunikaation kannalta koodinvaihto on selvästi tilanteista. Jos lisäksi oletetaan, että näytelmässä käytetyt koodit vastaavat mahdollisuuksien mukaan tekstinulkoisia käytäntöjä, voidaan todeta, että myös näytelmän kirjoittajille latina oli tässä yhteydessä tunnusmerkitön valinta. Kolmatta ryhmää edustavat näyttämökomennot, joiden kohdalla koodin valinta johtuu genrestä, kuten edellä todettiin. Jos kuitenkin katsotaan koodinvaihtoa näyttämökomentojen välillä, voidaan matriisikieltä jälleen pitää itsessään sekakielisenä ja koodinvaihtoa diskurssin rakenteesta johtuvana, jolloin siis näyttämökomennon kieli osuu useimmiten yhteen roolihahmoon ensisijaisesti yhdistettävän kielen kanssa.

Vaikka edellisissä esimerkeissä koodinvaihto voidaan luokitella melko yksioikaisesti tilanteiseksi, on syytä painottaa, että missään näistä tapauksista tilanteinen koodinvaihto ei ole yksinään funktio. Analyysissä nousi esiin sellaisia metaforisia funktioita kuin solidaarisuus, eufemismi, asymmetristen valtasuhteiden korostaminen sekä stilistinen efekti. Tällaisissa tilanteissa tietyn funktion tai merkityksen asettaminen primääriksi on yhtä hankalaa kuin jo useaan otteeseen edellä käsitellyssä esimerkissä, jossa Cicero käyttää kreikankielistä lääketieteellistä terminologiaa. En näe syytä näiden funktioiden selkeälle erottamiselle tai toisen asettamiselle tulkinnan kannalta tärkeämmäksi, eivätkä ne selvästikään ole sellaisessa hierarkkisessa suhteessa, jota kuvattiin luvussa 3.3 skemaattisesti. Jos ajatellaan puhujan intentioita kuulijan näkökulmasta, niin empatian ja rationaalisen selityksen avulla voidaan olettaa, että kuulija voi päätyä kumpaan tahansa selitykseen tai pitää niitä molempia pätevinä selityksinä. Tässä mielessä esimerkit (9) ja (19) tarjoavat karakterisoinnin kannalta mielenkiintoisen vertailuparin, koska kuten edellä esitettiin, esimerkissä (9) valtasuhteiden korostaminen kielen avulla on paremminkin sivutuote, kun taas esimerkissä (19) tämä merkitys vai-

¹⁶¹ Vrt. Scotton 1983, 122-123.

kuttaa olevan ensisijainen. Syy tähän on siinä, että esimerkin (9) kohdalla ei ole vielä tarjottu jukstapositionia englannin ja latinan välillä tämän näytelmän osan sisällä, kun taas myöhemmin esimerkin (19) kohdalla koodinvaihto täytyy nähdä kaiken sitä edeltäneen valossa. Mikäli tilanteinen koodinvaihto tulkitaan Gumperzin alkuperäisen määritelmän tavoin¹⁶², voidaan joka tapauksessa todeta, että sillä on melko vähäinen rooli tässä näytelmässä.

Käsittelin edellä osiossa 4.2. tilanteista koodinvaihtoa erillään kasvoista, koska lähtökohtaisesti metaforista koodinvaihtoa hyödynnetään monipuolisemmin sekä kasvojen säilyttämisessä että uhkaamisessa. Koska kuitenkin tilanteisessa koodinvaihdossa on aina nähtävissä selvästi yksi tunnusmerkitön koodi (joka voi itsessään olla sekakielinen), voidaan kohteliaisuusteoriaa soveltaa myös tällaisiin tilanteisiin. Vaihtaessaan tilanteen muuttuessa tunnusmerkittömään koodiin puhuja voi kontekstista riippuen vahvistaa omia positiivisia kasvojaan osoittamalla, että hän tuntee esimerkiksi tietyn genren konventiot, ja toisaalta hän voi välttää tällä kuulijan positiivisten kasvojen uhkaamisen ilmaisemalla yhteistyöhalukkuutta. Tilanteisessa koodinvaihdossa on siis pohjimmiltaan kyse normatiivisuudesta, joka kuitenkin on neuvoteltava puhujan ja kuulijan välillä. Mikäli heidän yhteiseen maaperäänsä ei kuulu jokin tietty koodi, ei tietty tilanne välttämättä aktivoi koodinvaihtoa, koska tätä koodia ymmärtämättömälle koodinvaihto olisi FTA. Palaan seuraavassa luvussa kysymykseen siitä, mikä vaikuttaisi olevan tilanteisen ja metaforisen koodinvaihdon suhde.

Metaforisen kasvoihin liittyvän koodinvaihdon osalta analyysistä kävi ilmi, että koodinvaihto voidaan usein yhdistää solidaarisuuteen, joka on siis puhujan ja kuulijan positiivisten kasvojen vahvistamista vetoamalla yhteiseen maaperään. Tämä ei ollut yllättävä tulos, sillä kuten edellä mainittiin, Brown ja Levinson käsittelevät koodinvaihtoa yhtenä positiivisen kohteliaisuuden strategiana¹⁶³. On kuitenkin syytä huomata, että solidaarisuudessakin oli selvästi erilaisia tapauksia. Solidaarisuus ja yhteinen maaperä voi samojen henkilöiden tapauksessa korostaa yhteistä syntyperää, ystävyyttä tai koulutustaustaa, kuten edellä esitettiin esimerkkien (14) ja (15) yhteydessä. Tällaisissa tilanteissa Nurmen ja Pahdan käsittelemät roolit ovat ensisijaisessa asemassa¹⁶⁴, mutta näillä ei pystytä selittämään kaikkea koodinvaihtoa. Tällainen solidaarisuuden ilmaiseminen ei ole myöskään sidottu tiettyyn rakenteeseen, sillä esimerkeissä (14) ja (15) kysymyksessä ovat

¹⁶² Gumperz 1982, 60-61. Kuten edellä mainittiin, Gumperz yhdisti tilanteisen koodinvaihdon diglossiaan. Oma analyysini noudattaa samaa määritelmää sillä oletuksella, että diglossian piiriin voidaan lukea esimerkiksi vakiintuneista genrekonventioista johtuva koodinvaihto.

¹⁶³ Brown & Levinson 1987, 110-111.

¹⁶⁴ Nurmi & Pahta 2010.

intersententiaaliset (ja jopa monien repliikkien pituiset) vaihdot, kun taas esimerkkien (20), (21) ja (22) tapauksessa vaihdot ovat intrasententiaalisia.

Solidaarisuutta voi esiintyä myös sekä hahmojen välillä että näyttelijöiden ja yleisön välillä. Edellä esitetyn analyysini perusteella näillä on myös selvä ero. Esimerkkien (20), (21) ja (22) koodinvaihto on suunnattu erityisesti yleisölle, koska kuten edellä sanottiin, kuulijoiden on tarkoitus ymmärtää myös, mistä nämä lainaukset ovat peräisin. Esimerkkien (14) ja (15) tapauksessa oletettu yhteinen maaperä sisältää kielen, esimerkin (20) ilmaisun *Qui mihi* tapauksessa kielen lisäksi tiedon erään teoksen nimestä ja esimerkin (21) kohdalla se sisältää tiedon tietystä kieliopillisesta piirteestä. Jälkimmäinen näistä ei siis vaadi kielen syvälistä tuntemusta voidakseen toimia solidaarisuusfunktiossa. Esimerkki (22) on rajatapaus, koska yhteinen maaperä voi sisältää joko yleisen tiedon eri kirosanoista tai erään tietyn listan niistä. Nämä esimerkit ovat mielenkiintoisia myös siitä syystä, että solidaarisuutta pragmaattisena funktiona ei voida yhdistää erityisesti koodinvaihtoon, vaan merkitys on liitettävä tiettyyn puhunnokseen kokonaisuutena. Toisin sanoen näissä tilanteissa myös koodinvaihdon sisällöllä on suuri merkitys. Tulkinnan kannalta näiden esimerkkien kohdalla on välttämätöntä tietää tarkasti tekstin taustat näytelmätilanne mukaan lukien, koska sama puhunnos voi tilanteesta riippuen olla yhtä hyvin kasvoja säilyttävä kuin niitä uhkaava.

Toinen positiivisten kasvojen säilyttämiseen käytetty strategia oli inkluusio, jossa tarkoituksena on ilmaista puhujan yhteistyöhalukkuutta kuulijan kanssa¹⁶⁵. Esimerkin (17) analyysi herättää kuitenkin epäilyksen siitä, onko inkluusio välttämättä vain positiivista kohteliaisuutta. Kun otetaan huomioon aiemmin esitetyt tekijät kuten puhuttelusanon käyttö, vaikuttaa siltä, että tässä tilanteessa puhunnos toimii sekä positiivisten että negatiivisten kasvojen vahvistamiseksi. Esimerkkien vähäisyyden vuoksi tämän ilmiön käsittely jää keskeneräiseksi, mutta olisi mielenkiintoista tutkia, onko inkluusio erilaista sellaisissa tilanteissa, joissa henkilöiden sosiaalinen distanssi on suuri verrattuna niihin, joissa distanssi on pieni. Toinen muuttuja, josta on helppo keksiä esimerkkejä, on inkluusion fasiliteeraus. Esimerkissä (17) koodinvaihto mahdollistaa sitä seuraavan diskursusin, kun keskustelijoille on löydetty yhteinen koodi, mutta joissain tilanteissa tämä funktio saattaa olla vähemmän tärkeä. Ekskluusion kohdalla huomattiin myös, että siitä löytyi vain fasiliteeraus esimerkki (26). Esimerkki (16) ei vaikuta olevan vastaava ei-fasiliteerausvaihto, koska siinä ei ole jo olemassa mitään keskustelua, josta joku voitaisiin sulkea pois. Kyseessä on pikemminkin

¹⁶⁵ Tämä funktio vastaa tunnusmerkillisyyksimallin virtuositeettimaksimiamia. Vrt. Myers-Scotton 1998, 26.

epäonnistunut neuvottelu yhteisestä koodista – tilanne, jonka Grammatulus korjaa esimerkissä (17).

Koska solidaarisuus tuntuu olevan yksi tärkeimpiä koodinvaihdon funktioita oppilaille, oli yllättävää, että koodinvaihtoa sovellettiin dramaturgisena keinona myös kasvojen uhkaamiseen. Esimerkissä (16) Grammatuluksen latinankielinen repliikki uhkaa Credulion positiivisia kasvoja, minkä lisäksi Credulion yritys pelastaa omat kasvonsa epäonnistuu. Brown ja Levinson eivät tee selkää eroa kasvoja uhkaavien ja niitä vahingoittavien tekojen välillä¹⁶⁶, mutta tässä tapauksessa näyttää siltä, että Grammatuluksen koodinvaihto uhkaa Credulion kasvoja, kun taas Credulion epäonnistunut koodinvaihto vahingoittaa niitä. Onkin huomattavaa, että funktio liittyy tässäkin tapauksessa isompaan kokonaisuuteen kuin vain yhteen repliikkiin tai sen sisältämään koodinvaihtoon. Esimerkin (19) negatiivisten kasvojen uhkaaminen ei ole myöskään vain koodinvaihtoon liittyvää, koska kuten edellä todettiin, puhunnoksen sisältö vaikuttaa tulkintaan. Kasvoja uhkaava koodinvaihto antaa hyvän kuvan siitä, miten monipuolisesti kielen valintaa voidaan käyttää karakterisoinnin apuvälineenä, koska sen avulla voidaan korostaa sosiaalisen distanssin molempia ääripäitä kuten esimerkeissä (14), (15) ja (16) sekä asymmetrisiä valtasuhteita kuten esimerkissä (19). Tästä erosta johtuen latina yhdistetään edellisessä tapauksessa oppineisuuteen ja koulutukseen, kun taas jälkimmäisessä se yhdistetään valtaan. On syytä korostaa vielä esimerkissä (26) esiintyneen salauksen eroavaisuutta edellä käsiteltyihin funktioihin. Kuten totesin luvussa 4.3.2, tässä tapauksessa koodin valinnalla ei ole sinällään mitään merkitystä, kunhan kyseinen koodi ei kuulu Bluntin ja Knobbsin repertuaariin, mutta yleisö kykenee ymmärtämään sitä. Koska koodinvaihdon tarkoitus on ensisijaisesti saada salattua viesti, ei kasvojen uhkaaminen ole puhujien kannalta ensisijainen funktio, vaikka Blunt sen niin kokeekin¹⁶⁷.

Lopuksi todettakoon, että käsittelemäni näytelmä edustaa käsikirjoituksen joulunäytelmien joukossa jonkinlaista poikkeustapausta, sillä koodinvaihdolla ei ole yleensä näin monia erilaisia funktioita. Lisäksi useimmissa näytelmissä koodinvaihdot etenkin englannista latinaan ja latinasta kreikkaan ovat lainauksia antiikin auktoreilta tai esimerkiksi oppikirjoista kuten esimerkeissä (2), (20) ja (22). Seuraava esimerkki kahdennentoista vuoden joulunäytelmästä sisältää lainauksen Horatiukselta¹⁶⁸:

¹⁶⁶ Culpeper (2011, 118-119) on myös kritisoinut tätä aspektia ja ehdottanut vaihtoehtoista terminologiaa.

¹⁶⁷ Culpeper (2011, 22-24) painottaa oikeutetusti sekä puhujan että kuulijan näkökulmaa määritelmässään. Epäkohteliaisuus voidaan määritellä sekä puhujan intentioiden että kuulijan tulkinnan kannalta, mikä on sopusoinnussa myös tämän tutkielman metodin kanssa.

¹⁶⁸ Hor. *Ars* 139.

- (27) S: If soe, then peace: and wee hope to catch a mouse. Retire and be gone in silence. But I am afraid of that old saying Parturiunt montes nascetur ridiculus mus [Vuoret ovat synnyttämäisillään, mutta syntyy vain naurettava hiiri]. (Orat. 320r)

Tällaisissa tapauksissa on useimmiten kysymys solidaarisuusfunktioista oppilaiden ja yleisön välillä, mutta niihin saattaa sisältyä myös muita funktioita. Esimerkissä (27) on huomionarvoista stilistinen funktio, joka syntyy kahden hiiriin liittyvän sanonnan jukstapositiona. Koska tällaisia esimerkkejä ei löydy tutkimastani näytelmästä, en käsittele tätä funktiota enempää, mutta tätä taustaa vasten voidaan todeta, että intertekstuaalisuutta luovat kielioppilainaukset kuuluvat sellaiseen funktioiden ryhmään, joka on perinteisesti hyvin edustettu joulunäytelmissä¹⁶⁹. Ilman yksityiskohtaista vertailua voidaan todeta, että käsittelemäni näytelmän alkudialogi muistuttaa koodinvaihdon suhteen muiden vuosien näytelmiä, joten ainoastaan loppuosan pitkä näytelmä on poikkeuksellinen.

5.2. Metodologian arviointi

Luvussa 3.3 esittelemäni metodologia sisälsi kolme pääkohtaa, joita kommentoin seuraavaksi: pragmafilologinen lähestymistapa, kohteliaisuusteorian soveltaminen ja kommunikaatioiden eri tasojen läsnäolo. Pragmafilologinen metodi eli filologian ja historiallisen pragmatiikan yhdistäminen näkyi analyysissäni siten, että tutkin kielellistä ilmiötä lingvistisen teorian avulla, mutta otin huomioon tekstin erityispiirteet ja kontekstin kokonaisuudessaan. Kuten tuloksista käy ilmi, funktioiden selittämiseen ei riitä irrallisten koodinvaihtojen tutkiminen ilman kontekstia, vaan vähintäänkin yksi näytelmä on otettava tutkittavaksi kokonaisuutena. Tulkitsemalla jokainen funktio alustavasti aineistolähtöiseen tapaan vältytään siltä, että sovellettava teoria asettaisi jo etukäteen rajoituksia tulkinnalle. Pragmaattinen teoria taas lisää analyysiin tarkkuutta, koska samantyyppiset funktiot pystytään erottamaan toisistaan sellaisten nyanssierojen mukaan, jotka toimivat muuttujina sovellettavassa teoriassa. Epäkohteliaisuus voi siis liittyä tarkemmin sekä sosiaaliseen distanssiin että valtasuhteisiin, ja solidaarisuus, joka liittyy sosiaaliseen läheisyyteen, voi olla eri tilanteissa erilaista riippuen siitä, mitä sosiaalisen distanssin tekijää kyseisessä tilanteessa korostetaan.

¹⁶⁹ Kalliokoski toteaa koodinvaihdon ja referoinnin liittyvän läheisesti toisiinsa kielistä riippumatta, ja ottaa vertailukohdaksi tyylinvaihdon saavutettavan intertekstuaalisuuden yksikielisten puheissa (1995, 10 ja 14-16).

Kohteliaisuusteoria soveltui hyvin niiden funktioiden tutkimiseen ja erittelyyn, jotka liittyvät jotenkin sosiaaliseen statukseen, mutta tämä ei selvästikään riitä, sillä joitain tilanteisia ja fasilitatiivisia vaihtoja ei voida selittää mielekkäästi vetoamalla kasvoihin¹⁷⁰. Tämä ei nähdäkseni ole ongelma, sillä ei ole syytä olettaa, että puhujien kaikkien intentioiden lähtökohtana olisi kasvojen säilyttäminen. Teorian soveltaminen yksinään ei tuottaisi tyydyttäviä tuloksia, sillä vaikka diskurssia järjestävä koodinvaihto säilyttää puhujan kasvoja osoittamalla, että hän ylipäänsä kykenee kommunikaatioon, tällaisen koodinvaihdon takana oleva intentio ei todennäköisesti liity ensisijaisesti kasvoihin. Etenkin tällaisissa staattisissa tapauksissa teorian soveltaminen voi johtaa melko tyhjiin tuloksiin. Toinen ongelma kohteliaisuusteoriassa on sen painottuminen kasvojen säilyttämiseen tai vahvistamiseen, jolloin kasvojen uhkaamisen strategioita ei ole luokiteltu aivan yhtä monipuolisesti. Myös yksittäisten strategioiden kohdalla luokittelua voisi parantaa, sillä kuten analyysistä kävi ilmi, koodinvaihto voi liittyä positiivisen kohteliaisuuden lisäksi sekä positiiviseen että negatiiviseen epäkohteliaisuuteen¹⁷¹. Näistä ongelmista huolimatta kasvojen käsite itsessään toimii hyvin apukeinona funktioiden selittämisessä, mutta yksinään se ei ole riittävä.

Funktioiden eri tasojen huomioonottaminen näkyi analyysissäni ensinnäkin siinä, että tulkitsin monissa yhteyksissä koodinvaihdon toimivan useammassa kuin yhdessä funktiossa. Toisaalta merkitystasoja tarkastelemalla huomattiin, että saman kategorian koodinvaihdolla oli havaittavissa pieniä merkityseroja. Monet esittelemistäni funktioista ovat vastaavia kuin esimerkiksi Gumperzilla ja Adamsilla, mutta tässä tutkielmassa valitun metodin vuoksi funktioiden erottavat periaatteet tulivat paremmin esille. Näin esimerkiksi solidaarisuuden ja fasilitatiivisen inklusion erona on se, että edellinen on ensisijaisesti kasvoihin liittyvää ja jälkimmäinen on diskurssia järjestävää. Samanlainen ero olisi nähtävissä sosiaalisen eksklusion ja salauksen välillä, mutta edellisestä ei löytynyt materiaalistani esimerkkejä.

Koska materiaalini oli suppea ja laaja vertailu muiden näytelmien kanssa olisi välttämätöntä selkeämmän kuvan saamiseksi, en esitä tässä yhteydessä mitään kattavaa funktioiden luokittelua. Alustavasti voidaan kuitenkin tarkastella seuraavien funktioiden suhteita toisiinsa: tilanteinen koodinvaihto, fasilitatiivinen koodinvaihto, solidaarisuus, FTA, inklusio, intertekstuaalisuus, eufemismi, stilistinen efekti ja salaus. Näistä tilanteinen ja fasilitatiivinen ovat hierarkkisesti

¹⁷⁰ Samoin Nevala löysi ongelmallisia muotoja puhuttelusanamateriaalistaan (2004, 79). Myöskään Wrightin tutkimat koodinvaihto inventaareissa ei selity kasvoilla tai sosiologisilla muuttujilla (2000, 150-151).

¹⁷¹ Vertailukohdaksi voidaan ottaa Nevala, joka jakaa tutkimuksessaan puhuttelusanat jatkumolle positiivisen ja negatiivisen kohteliaisuuden välille (2004, 78-79).

muita ylempänä, ja edelliseen kuuluu esimerkiksi henkilöistä ja genrestä johtuva koodinvaihto, kun taas jälkimmäiseen kuuluu muun muassa diskurssia avustava inkluusio, monikieliset näyttämökomennot sekä salaus¹⁷². Jo edellisen toteamuksen muotoilusta käy ilmi, että tilanteinen koodinvaihto yhdistetään niihin tekijöihin, jotka saavat puhujan vaihtamaan koodia, kun taas metaforinen koodinvaihto liittyy koodinvaihdon käyttämiseen jonkin merkityksen välineenä. Suoraan kasvoihin liittyvää koodinvaihtoa ovat solidaarisuus (sekä sen alakategoriana intertekstuaalisuus), eufemismi, FTA sekä kasvoihin liittyvä inkluusio. Stilistinen funktio on edellisten tavoin metaforista koodinvaihtoa, mutta kuten edellä todettiin, se ei liity suoraan kasvoihin. Funktiot ovat kuitenkin käytännössä lähes aina päällekkäisiä, niin että esimerkiksi solidaarisuus ja salaus ovat samanaikaisesti valideja funktioita. Toisaalta tämä johtuu siitä, että analyysissä otettiin huomioon paitsi puhujan intentiot myös kuulijan tulkinta, ja toisaalta siitä, että funktioilla on pintatason alapuolella useita erilaisia syitä. Mikäli koodinvaihtoa olisi tarkasteltu ainoastaan kasvojen kannalta, olisi joissain tilanteissa päällekkäisyys vähentynyt. Verrattuna Gumperzin luokitteluun edellä esitetty kategorisointi luo selkeämmän kuvan siitä, miksi koodinvaihtoa käytetään diskurssistrategiana, sillä esimerkiksi lainaukset eivät ole oma funktionsa vaan paremminkin väline, jonka avulla saadaan aikaan intertekstuaalisuutta, joka taas toimii useimmissa tapauksissa solidaarisuusfunktiossa. Luokitteluni muistuttaa enemmän Adamsin funktioita, mutta kohteliaisuusteorian avulla olen pystynyt säilyttämään metaforisen koodinvaihdon luokitellussa järjestävän perusprinsiipin, jolloin funktioiden hierarkkisuus on selkeä. Tätäkin luokittelua olisi mahdollista tarkentaa vielä erottamalla esimerkiksi solidaarisuuden eri tyypit omiksi luokikseen.

Eräs ongelma, joka jäi ratkaisematta, oli tilanteisen ja metaforisen koodinvaihdon eron säilyttäminen. Analyysin edetessä huomasin, että nämä luokat oli vaikea pitää erillään toisistaan, joten toimivampi ratkaisu voisi olla analysoida funktiot tekemättä tällaista alustavaa jaottelua. Joka tapauksessahan tilanteinen ja metaforinen funktio ovat jo määritelmällisesti hyvin erilaisia, sillä kuten analyysi osoitti, edellinen liittyy usein tunnusmerkillisyyteen ja puhujan kokemiin rajoituksiin, kun taas jälkimmäinen on selkeämmin tulkittavissa sekä puhujan että kuulijan kannalta. Seuraava askel metodologian kehittämiseksi onkin selvittää laajemman

¹⁷² Vaikka fasilitatiivisesta funktiosta ei löytynyt useita esimerkkejä, sen osaa koodinvaihdon merkityksissä ei tule aliarvioida. Esimerkiksi Gardner-Chloros (2010, 200-201) vetoaa ainoastaan ilmaisun suoruuteen ja jaettuun identiteettiin tilanteessa, jossa puhuja joutuu vaihtamaan koodia kahden epäonnistuneen kommunikaatioyrityksen jälkeen. Puhuja on kysynyt samaa asiaa kaksi kertaa englanniksi ja jäätyään molemmilla kerroilla ilman vastausta hän vaihtaa kreikkaan, jonka avulla hän saa heti suoran vastauksen. Oman metodini puitteissa analysoisin tällaisen tapauksen ensisijaisesti fasilitatiiviseksi ja vasta toissijaisesti kasvoihin liittyväksi. Vrt. aiemmin käsittelemäni Scotton 1983, 127.

materiaalin avulla, millaisessa suhteessa päällekkäiset funktiot ovat toisiinsa nähden ja millaisia muita kategorioita tähän alustavaan luokitteluun tulisi lisätä.

6. Yhteenveto

Mahdollistaakseni analyysin koodinvaihdosta jouduin omistamaan paljon tilaa teorioiden, aikaisempien tutkimuksien ja metodien esittelylle. Pysin osoittamaan, että aihe on ongelmallinen niin perusterminologiansa kuin metodiensakin kannalta, ja että koodinvaihdon ja monikielisyyden tutkimuksen metodologia vaatii vielä paljon keskustelua. Tutkielman alussa esittelemäni tutkimuskysymykset olivat, millaisia syntaktisia piirteitä koodinvaihdolla on ja mitkä ovat koodinvaihdon funktiot ja pragmaattiset merkitykset. Vastatakseni näihin kysymyksiin jouduin ensin pohtimaan, miten syntaktisia piirteitä voitaisiin lähestyä ja miten funktioita voitaisiin kategorisoida systemaattisesti.

Syntaktisten piirteiden osalta kävi ilmi, että koodinvaihdon ja lainaamisen erottaminen toisistaan on paitsi erittäin vaikeaa myös funktioiden kannalta tarpeellonta. Perinteiset määritelmät koodinvaihdon ja lainaamisen eroista eivät osoittautuneet erityisen hyödyllisiksi, ja useissa tapauksissa sana tai ilmaisu voitiin tulkita kummaksi tahansa. Tällaisen materiaalin ollessa kyseessä voisikin olla mielekkäämpää puhua koodinvaihdon sijaan monikielisistä käytännöistä, jolloin jatkumon keskellä olevia sanoja voitaisiin tulkita sellaisesta näkökulmasta, jossa materiaalin matriisikieli itsessään on sekakielinen.

Koodinvaihdon funktiot osoittautuivat erityisen hankaliksi määrittellä ja jakaa luokkiin, ja tältä osin esitin myös eniten kritiikkiä aiempia malleja ja lähestymistapoja kohtaan. Vaikka tässä tutkielmassa esitettyä alustavaa luokittelua ei voida pitää kattavana, sen laajentaminen onnistuu niiden samojen muuttujien mukaan, joiden avulla ensimmäiset luokittelut tehtiin. Funktiot voitiin jakaa Gumperzin esimerkin mukaan tilanteisiin ja metaforisiin, joista edellisten katsoin liittyvän puhujan kokemiin rajoituksiin kuten genrekonventioihin. Jälkimmäiset liittyivät taas sekä puhujan että kuulijan kannalta tulkittaviin pragmaattisia merkityksiä luoviin ilmaisuihin. Metaforinen koodinvaihto jaettiin edelleen osiin sen mukaan, miten koodinvaihto suhtautui puhujan ja kuulijan kasvoihin, jolloin Brownin ja Levinsonin kohteliaisuusteorian muuttajat tulivat funktioiden määrittäviksi tekijöiksi. Metodiosassa esittämieni merkitysten tasojen kannalta kohteliaisuus sijoitui siis syvemmälle tasolle kuin esimerkiksi solidaarisuus ja eufemismit. Korostin analyysissäni myös koodinvaihdon fasilitatiivisia eli diskurssia järjestäviä funkti-

oita, joihin kuuluu esimerkiksi viestin salausta ja keskustelun jatkumisen turvaaminen.

Voidakseni selittää yksittäisten koodinvaihtojen merkitykset mahdollisimman kattavasti ja tyhjentävästi, sovelsin tässä tutkielmassa sekä aineisto- että teorialähtöisiä lähestymistapoja. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että otin analyysissäni huomioon koodinvaihdon sisältävän puhunnoksen muodon, sisällön, tekstikontekstin ja yleisen historiallisen kontekstin. Tämä osoittautui välttämättömäksi, sillä monissa yhteyksissä koodinvaihdon selittämiseksi tarvittiin tietoa latinan ja englannin suhteellisista statuksista, latinan roolista tiettyjen genrejen kielenä sekä käsiteltävän aikakauden sosiaalisista tekijöistä – etenkin koulumaailmasta. Myös tekstin käsikirjoituskonteksti oli otettava huomioon, koska Canterburyn katedraaliskoulun omat perinteet ja käytännöt ovat vaikuttaneet kaikkien käsikirjoituksen tekstien luomisprosesseissa. Yhdistämällä tämä filologinen lähestymistapa lingvistiseen teoriaan päädyttiin mielestäni selkeämpiin tuloksiin kuin puhtaasti aineistolähtöisissä tutkimuksissa. Toisaalta ilman historiallista ja kulttuurillista näkökulmaa olisi mahdoton selittää esimerkiksi sitä, miksi tietyssä tilanteessa koodinvaihtoon liittyvät tietyt kielet.

Orationes-käsikirjoituksessa esiintyvät monikielisuuden ilmiöt vaativat edelleen lisätutkimuksia, ja seuraavaksi tulisikin vertailla useampia näytelmiä keskenään funktioiden kattavamman luokittelun mahdollistamiseksi. Pragmafilologista lähestymistapaa voisi myös soveltaa muiden diskurssi-strategioiden kuten puhutellusanojen ja intertekstuaalisuuden tutkimiseen tässä materiaalissa, jolloin koodinvaihdon asema kielenkäytössä ylipäätään tulisi selkeämmäksi. On kuitenkin kiintoisaa huomata, miten paljon erilaisia funktioita koodinvaihdolla voi olla näinkin suppeassa aineistossa. Mielestäni tämä kertoo ensisijaisesti siitä, että tarkastelun kohteena olevalle yhteisölle koodinvaihto on ollut melko tavanomainen ilmiö, mikä taas osoittaa, että akateeminen kaksikielisyys on monessa suhteessa paljolti samankaltaista kuin synnynnäinen kaksikielisyys.

Lähdeluettelo

Tekstiaineisto

- BI Lily, W., *Brevissima institutio, seu Ratio grammatices cognoscendae ad omnium puerorum utilitatem praescripta*, 1672, Wing L2258, <http://eebo.chadwyck.com>.
- LR Lily, W., Haine, W., & Robertson, T., *Lilies rules construed whereunto are added Tho. Robinsons Heteroclites, The Latin syntaxis and Qui mihi*, 1687, Wing L2273A, <http://eebo.chadwyck.com>.
- Orat. Canterbury Cathedral Library Lit. Ms. E41, Canterbury Cathedral Archives (digitaaliset valokuvat ja mikrofilmituloste).
- PS Lily, W., *An introduction of the eyght partes of speche, and the construction of the same compyled and set for the by the commaundement of our most gracious souerayne lorde the kyng*, 1544, STC 15610.8, <http://eebo.chadwyck.com>.

Tutkimuskirjallisuus ja hakuteokset

- Adams 2002 Adams, J. N., *Bilingualism and the Latin Language*. New York.
- Auer 1998 Auer, P., (toim.), *Code-switching in Conversation: Language, interaction and identity*, London.
- Barber 1976 Barber, C., *Early Modern English*, London.
- Baugh & Cable 2002 Baugh, A. C., & Cable, T., *A History of the English Language*, 5. laitos, London.
- Brown & Levinson 1987 Brown, P., & Levinson, S., *Politeness: Some universals in language usage*, Cambridge.
- Cole & Morgan 1975 Cole, P., & Morgan, J. L., (toim.), *Syntax and Semantics 3: Speech Acts*, New York.
- Coventry & Hughes 1832 Coventry, T., & Hughes, S., *An Analytical Digested Index to the Common Law Reports from the Time of Henry III. to the Commencement of the Reign of*

- George III. with Tables of the Titles and Names of Cases*, Vol. II, Philadelphia.
- Crespo 2000 Crespo, B., 'Historical background of multilingualism and its impact on English', teoksessa Trotter 2000, 23-35.
- Clark 1996 Clark, H. H., *Using Language*, Cambridge.
- Cruse 2011 Cruse, A., *Meaning in Language: An Introduction to Semantics and Pragmatics*, 3. laitos, Oxford.
- Culpeper 2011 Culpeper, J., *Impoliteness: Using Language to Cause Offence*, Cambridge.
- Davidson 2003 Davidson, M. C., 'Code-switching and authority in late medieval England', *Neophilologus* 87, 473-486.
- Diller 1997 Diller, H.-J., 'Code-switching in medieval English drama', *Comparative Drama* 31 (4), 506-537.
- Edwards 1957 Edwards, D. L., *A History of the King's School Canterbury*, London.
- Franceschini 1998 Franceschini, R., 'Code-switching and the notion of code in linguistics: Proposal for a dual focus model', teoksessa Auer 1998, 51-72.
- Gardner-Chloros 2010 Gardner-Chloros, P., 'Contact and code-switching', teoksessa Hickey 2010, 188-207.
- Goffman 1967 Goffman, E., *Interactional Ritual: Essays in Face-to-face Behaviour*, Chicago.
- Grice 1975 Grice, H. P., 'Logic and conversation', teoksessa Cole & Morgan 1975, 41-58.
- Gross 2000 Gross, S., 'Intentionality and the markedness model in literary codeswitching', *Journal of Pragmatics* 32/9, 1283-1303.
- Gumperz 1982 Gumperz, J. J., *Discourse Strategies*, Cambridge (repr. 2010).
- Herman 2000 Herman, J., *Vulgar Latin*, käänt. Roger Wright, University Park, PA.
- Hickey 2010 Hickey, R., (toim.), *The Handbook of Language Contact*, Chichester.
- Hunt 2000 Hunt, T., 'Code-switching in medical texts', teoksessa Trotter 2000, 131-147.
- Itkonen 2003 Itkonen, E., *What is Language? A Study in the Philosophy of Linguistics*, Turku.

- Johnson & Vaahtera 2012 Johnson, A. W., & Vaahtera J., (toim.), *Five Restoration Plays from the King's School, Canterbury*, Eye Corner Press.
- Kalliokoski 1995 Kalliokoski, J., 'Koodinvaihto ja keskustelun moniäänisyys', *Virittäjä* 1/1995, 2-24.
- Minnis 1989 Minnis, A. J., (toim.), *Latin and Vernacular: Studies in Late-Medieval Texts and Manuscripts*, York Manuscript Conferences: Proceeding Series, Vol. I, Cambridge.
- Myers-Scotton 1993 Myers-Scotton, C., *Duelling Languages: Grammatical Structure in Codeswitching*, Oxford.
- Myers-Scotton 1998a Myers-Scotton, C., (toim.), *Codes and Consequences: Choosing Linguistic Varieties*, New York.
- Myers-Scotton 1998b Myers-Scotton, C., 'A theoretical introduction to the Markedness Model', teoksessa Myers-Scotton 1998a, 18-38.
- Nevala 2004 Nevala, M., *Address in Early English Correspondence: Its Forms and Socio-pragmatic Functions* (Mémoires de la Société Néophilologique de Helsinki LXIV), Helsinki.
- Nevalainen 2006 Nevalainen, T., *An Introduction to Early Modern English*, Edinburgh (repr. 2010).
- Nurmi & Pahta 2010 Nurmi, A., & Pahta, P., 'Preacher, scholar, brother, friend: Social roles and code-switching in the writing of Thomas Twining', teoksessa Pahta et al. 2010, 135-162.
- OED *The Oxford English Dictionary*, 2. laitos 1989, Oxford, <http://oed.com>.
- Pahta et al. 2010 Pahta, P., Nevala, M., Nurmi, A., & Palander-Collin, M., (toim.), *Social Roles and Language Practices in Late Modern English*, Amsterdam.
- Pearsall 1989 Pearsall, D., 'Gower's Latin in the *Confessio Amantis*', teoksessa Minnis 1989, 13-25.
- Poplack 1980 Poplack, S., 'Sometimes I'll start a sentence in Spanish Y TERMINO EN ESPAÑOL: toward a typology of code-switching', *Linguistics* 18, 7/8, 581-618.
- Romaine 1995 Romaine, S., *Bilingualism* (Language in Society 13), 2. laitos, Oxford.

- Schendl 2000 Schendl, H., 'Linguistic aspects of code-switching in medieval English texts', teoksessa Trotter 2000, 77-92.
- Scotton 1983 Scotton, C. M., 'The negotiation of identities in conversation: a theory of markedness and code choice', *International Journal of the Sociology of Language* 44, 115-136.
- Strang 1970 Strang, B., *A History of English*, London.
- Stroud 1992 Stroud, C., 'The problem of intention and meaning in code-switching', *Text* 12/1, 127-155.
- Trotter 2000 Trotter, D. A., (toim.), *Multilingualism in Later Medieval Britain*, Cambridge.
- Trubetzkoy 1958 Trubetzkoy, N. S., *Grundzüge der Phonologie*, 2. laitos, Göttingen.
- Voigts 1989 Voigts, L. E., 'The character of the *carecter*: Ambiguous sigils in scientific and medical texts', teoksessa Minnis 1989, 91-110.
- Wei 1998 Wei, L., 'The 'why' and 'how' questions in the analysis of conversational code-switching', teoksessa Auer 1998, 156-176.
- Wenzel 1994 Wenzel, S., *Macaronic Sermons: Bilingualism and Preaching in Late-Medieval England*, Ann Arbor.
- Winford 2010 Winford, D., 'Contact and borrowing', teoksessa Hickey 2010, 170-187.
- Woodruff & Cape 1908 Woodruff, C. E., & Cape, H. J., *Schola Regia Cantuarensis: A History of Canterbury School*, London.
- Wright 2000 Wright, L., 'Bills, accounts, inventories: Everyday trilingual activities in the business world of later medieval England', teoksessa Trotter 2000, 149-156.